Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вІашагІкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГІАЛГІАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«Свет» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувла 1923 шера денз ● ЕРА, 4 ДЕКАБРЬ, 1980 ШУ. ● № 145 (6275). ● Мах 2 кепик.

КПСС ОБКОМА ПЛЕНУМ

Селхан, 3 декабре, хилар КПСС Нохч-ГІалгІай областной комитета пленум.

Пленумо хьежа а хьежна чІогІийр XVII областной партийни конференце ергІола парте обкома отчетни доклад. Дейлла елга тІадиллар КПСС обкома хьалхарча секретара А. В. Власова.

Пленумо сийни тІанийцар «1981 — 1985 шерашка а 1990 шерага кхаччалца а СССР экономически социальнии дегІайоалаяра керттера лостамаш» яха КПСС XXVI съездага йола КПСС ЦК проект областной партконференце юкъа оттае. Докладчикалла чІогІийр Нохч-ГІалгІай АССР Министрий Совета председатель М. А. Керимов.

Пленумо къоастадир организационни дешаш. КПСС обкома секретарен бюро членен декхарех мукъавалийтар М. А. Дорохов из пенси вахарца дувзаденна. КПСС обкома секретараллен бюро членаллен хержар В. И. Дмитриенко.

КПСС обкома бюро члена декхарех мукъавалийтар О. С. Беляев из пенси вахарца дувзаденна.

Пленумо КПСС обкома бюро членалла хержар Нохч-ГІалгІай облсовпрофа председатель Г. Г. Олейников, КПСС обкома промышленно-транспортни отдела заведующе декхарех из мукъа а воалийташ.

Пленумо КПСС обкома культура отдела заведующелла чІогІийр Р. А. Сайханов.

Пленумо КПСС обкома кхалваха юкъе беча балха отдела заведующе декхарех мукъаллийтар Л. Д. Алмазова, из отдел дІаякхарца дувзаденна.

ПАРТЕ XXVI СЪЕЗДАГА ЙОЛА КПСС ЦК ПРОЕКТ

1981—1985 ШЕРАШКА А 1990 ШЕРАГА КХАЧЧАЛЦА А СССР ЭКОНОМИЧЕСКИИ СОЦИАЛЬНИИ ДЕГІАЙОАЛАЯРА КЕРТТЕРА ЛОСТАМАШ

VI. Транспорти бувзами дегІакхувлар

Транспорта керттера декхар да мовхьаш дІа-хьа кхахьараи пассажираш дІа-юха кхувлареи халкъа боахама а бахача наха а эшараш диззи шоай хаинахьен кхоачашдар, транспортни система балха эффективности дикали лакхъяр. Цу гІулакха:

перевозочни процесс вІаштІехьйоанкхилгеи цунна управлении елгеи ергадаьккха тоадар;

транспорта технически средстваех лайда эшара боарамаш цар балха тешами лакхбар;

транспорта дерригача тайпай балхах халкъа боахама кхыча довкъоацарча цар бувзамах еш йола координаци тоадр, вІашагІьйина цикъ беча мовхьаш дІа-хьа кхахьара толашагІа йола технологи юкъенхахьар;

транспорта балха еш йола планировани дІахо тоаелга ІелаІдар, хьакхухьараш сатна дола мовхьаш юха дІакхухьилгеи, ца эшаш гаьна а гІойле йоацача кхыча тайпара а уж дІа-юха кхухьилга юкъера дІаданккар, транспортни ченаш кІезигдар, мовхьаш дІа-хьа кхахьарген пассажираш дІа-юха кхувларген дІадодар кІезигдар;

транспорта материально - технически база чІогІгІъяр, транспорте керда техника, прогрессивни технологи, управлене автоматизировани системаш юкъеккхухьилга сиқдар, мовхьаш тІадуттара-Іодахара а ремонтин а балхашта еча комплексни механизаце боарам лакхбар;

дІа-юха лелача составен флотен структура тоаяр, цар на шерагІа специализаци елта ІалаІ а дар;

мехка къулбасера районашка мовхьаш дІа-хье кхахьара а хІьта нитта городашкеи городашта юхерча моттигашкеи пассажираш дІа-юха кхувлара наькъаш дара а керда транспортни средстваш юкъехкхара сфера шеръяр.

контейнерни транспортни система дегІайоалаелга сихдар, хІамашка доахкеи цхьац-цхьаьца долеи мовхьаш пакетно-контейнерни хьисапе дІа-хьа кхухьилга шерде, контейнераш пакетиш цхьалхахара хилавна кергІоацача оборудованеца кийчъьача лаьрхІа йолча пунктий сеть йоккхагІа яр;

транспорта массе а тайпанца пассажирашта деш дола гІулакхаш дикка тоадар;

наькъагІа лелара кхерамале тешамегІа хилийтара транспорто гонахьарча средана беш бола оуламе Іотхьам кІезигбелга Іеланидари;

дунен халкъашта юкъерча наькъашка гІолла перевозкаш яра гІулакх вІаштІехьдоаккхилга эргадоахаш тоадар.

Машинаькъа транспорте кхы тІо а технически кийчо яр, мовхьаш дукха Іовча лостамашка мовхьаш дІахо дукхагІа дІа-юха кхухьилгеи чакхдуалилгеи, хІьта нитта машинаькъа станцейн уллайи низалаш совйоакхилга Іалашде.

ДІа-юха кхухьачз мовхьашта маршруташ телара боарами поездаш лелилга вІаштІехьданкхара даьккера графика лоархІамн лакхбар. Локомотивехи вагонехи пайда дикагІа эцар. Вагоний парк роликови подшипникаш тІа оттаелга сихдар.

5 эзар километрал кІезигагІа доацаш шоллагІа наькъаш дехка даха. 6 эзар километр совгІча машинанькъашта электрификаци е а 15 эзар километр совгІа долча машинанькъашта автоматически блокировкеи диспетчерски централизаци е а. 3,6 эзар километрал кІезигагІа доацаш керда машинаькъаш дахка. Берригача Байкало-Амурски машинаькъа бІоадхала поездаш лела йолавлийта.

Машинаькъа транспорта ремонташ гІишлоши ю база чІогІъе.

Машинаькъа транспорта грузооборот 14—15 процента пассажирооборот 9 процента совъякхе, къахьегама оасарле 10—12 процент лакхъе.

Форда транспорте флотах, портех, кемашта ремонт еча заводех пайда эцилга, мовхьаш дІа-хьа кхахьарга пассажираш дІа-юха кхухьарен гІулакх вІаштІехьдоаккхилга тоаде, транспорто деча экспортни гІулакхий эффективность лакхъе.

ЛаьрхІа долча кемашца — контейнеровозашца, лихтеровозашца, машинаькъа паромашца, арктически нек деча кемашцеи ледоколашцеи флот йоккхагІа яр. Транспортни кемаш атомни кица устанавкашца кийчде.

Къулбаседа форда наькъа малхбузехьарча даькъа тІа бІарччача шера кемаш лелилга а лелаш йола мовхьаш гаьнарча Къулбаседени Гаьнарча Малхбоалени районашка дІакхоачаелга а Іалашде.

Форда портийн кемаш тоадеча предприятейн низалаш совъякха.

Форда транспорта грузооборот 8—9 процент совъякха.

Долхача хиш тІа гІолла лелача транспорте материально-технически база дикка чІогІгІъе, эггара хьалха СибарегІен, Гаьнарча Малхбоален, Къулбаседен районашка мовхьаш дІа-хьа кхухьилга Іалашдара. ДІа-хьа кхухьа мовхьаш, из дича баккхьа долча метте, ма могга дукхагІа машинаькъа транспортера хьа а даьха. Хин транспорта тІа хьожаде, долхача хиш тІарча наькъашка гІолла кемаша лела йиш йолаш йоакка ха йІакъе.

Долхача хиш тІарча портий перерабатывающи низ совбаккха. Деза мовхьаш кхухьача грузовой теплоходашца, «Доза хий — форд» яхача моалагІча наькъашка гІолла леларгдолча кемашца, деза-докккий мовхьаш тІадолча составашта лоьрхІача буксирашца-толкачашца, баржашца, ледоколашца, комфортабельни пассажирски кемашца долхача хиш тІарча флот йоккх е. Хиш тІарча флота ремонтин база дегІакхуяла.

Долхача хиш тІарча транспорта грузооборот 19—20 процент совъякха.

Трубопроводки транспорт сихъаь дегІакхувла, къыстта а мехкдаьтта продукташ, мехкдаьтта, газ дІахийтара.

Трубопроводки транспорта объекташ хьалъяра дикал лакхъеи, цар тешаме болх белга ІалаІдеи. Керда хьалъеш йолча газопроводий балха оасарле дикка лакхъяра, компрессорни станцешта автоматизаци яра тІаерзаяь мероприятеш чакхъяха. ЧоалхаІе Іалама-климатически хьалаш а долаш тІаккхача хала йолча районашка бІарччача шера трубопроводаш хьалъергІола технологи кийчъе а юкъейоалае а.

Автомобильни транспорте материально-технически база дІахо чІогІгІъелгеи юкъара пайда яра транспорт сихагІа дегІаккхувлилгеи Іалашде. Доккхийча автомобильни боахамашка транспортни средстваш чугулъелга дІахо кхахьа, царна технически гІулакх дареи ремонт яреи система тоае. Автотранспортни средствий ремонтни база чІогІгІъеи цун балха система тоаеи.

Автомобилий парка структура эргайоахаш тоае, цу чура деза мовхьаш кхухьа, лаьрхІа йола, кІезигагІонажни автомобилаш дукхагІа хилийта, тІехьа прицепаши ахприцепаши йола автопоездаш шерра юкъейоалаелга Іалашде, эггара хьалха дунен халкъашта юкъерча наькъашка гІолла мовхьаш дІа-хьа кхахьара.

Городашкеи юрташкахьарча моттигашкеи пассажирски автомобильни транспорта болх вІаштІехьбаккхара, автобусаш хан-хиинахьен каст-кастен лелара гІулакх тоаде.

Юкъара пайда эцача автомобильни транспорта грузооборот 1,4-зза юкъара пайда эцача автобусий пассажирооборот 16—18 процента дукхагІа хилийта.

Магистральни автомобильни наькъий опорни сеть сихъаь дегІаккхувлийта, оттаде. ЮргІашкахьа автомобиль-

(Нийсадоалар. Доладур № 144 йолча газета тІа).

(ДІахододар 2-гІча агІо тІа).

ВорхІазлагІа хержача Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета шоллагІа сесси

Селхан, 1980 шера 3 декабре, КПСС обкома политически дешара ЦІагІа хилар ворхІазлагІа хержача Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета шоллагІа сесси.

Сессена юкъе дакъа лоацараша уре а гІейтта дагалаьцар кхелхя депутат Куназва Тамара Джунидовна.

Юкъера дІаваьнича депутата меттал хержача депутата полномочешка хьежачул тІехьагІа хьакиннарий хьакъехьа доклад йир НГІАССР Лакхехьарча Совета мандатни комиссе председателя депутата П. Г. Кащеева.

Лакхехьарча Совето берригаш раьза а болаш соцам бир № 92 йолча Суворов-Юртовски хоржамий округе гІолла 1980 шера 19 октябре хержача депутата Хачатуров Рафаэль Минасовича полномочеш нийса лоархІаш.

Депутаташа массавар раьза а волаш чІогІйир укх тайпара сессе ден повестка:

1. 1981 шера Нохч-ГІалгІай АССР экономически социальнии дегІайоалаяра Паччахьалкхен планахи 1980 шера Нохч-ГІалгІай АССР экономически социальнии дегІаяра Паччахьалкхен план кхоачашъяра леламахи.

2. 1981 шера Нохч-ГІалгІай АССР Паччахьалкхен бюджетахи 1979 шера Нохч-ГІалгІай АССР Паччахьалкхен бюджет кхоачашъярахи.

3. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета массазарча комиссей составе хувцамаш дарах.

4. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета цхьоалагІчеи шоллагІчеи сессешта юкъерча хана Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо баьча балхах бола хоам.

5. Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Указаш чІогІіадарах.

1981 шера НГІАССР экономически социальнии дегІайоалаяра Паччахьалкхен планахи 1980 шера НГІАССР экономически социальнии дегІаяра Паччахьалкхен план кхоачашъяра леламахи доклад йир республика Госплана председателя депутата Б. В. Брыкина.

1981 шера НГІАССР Паччахьалкхен бюджетахи 1979 шера республика Паччахьалкхен бюджет кхоачашъярахи доклад йир депутата П. И. Голещихина.

НГІАССР Лакхехьарча Совета планово-бюджетнии кхыча массазарчен комиссей содоклад йир НГІАССР Лакхехьарча Совета планово-бюджетнии комиссе председателя депутата А. И. Воронина.

Сессе ден повестка цхьоалагІчеи шоллагІчеи дешаех прениешка къамаьлаш дир: Грозненски горисполкома председателя депутата В. М. Шамардина, «Грознефть» объединене генеральни директора депутата Р. М. Хачатурова, СССР 50 шу дизара цІерагІча Грозненски химически завода лаборанта депутата В. П. Бобенков, НГІАССР жилищно-коммунальни боахама министра депутата А. К. Зизина, Нохч-ГІалгІай гІишлон управлене начальника депутата Э. Э. Исмаилова, КПСС Ачхой-Мартановски райкома хьалхарча секретара депутата А. Т. Харикова, Шалински районни центральни больница керттерча лоро депутата З. С. Мусаевa, Назрановски райисполкома председателя депутата Х.-В. Ю. Цороева, Нохч-ГІалгІа транспортни управлене начальника депутата Е. А. Надирова.

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совето берригаш раьза а болаш тІанийцар 1981 шера Нохч-ГІалгІай АССР экономически социальнии дегІайоалаяра Паччахьалкхен плана хьакъехьара НГІАССР Лакхехьарча Совета планово-бюджетнии кхыче массазарчен комиссей тІатохамаш чоте ийна долй Закон, хІьта нитта НГІАССР Лакхехьарча Совето тІанийцар 1980 шера НГІАССР экономически социальнии дегІаяра Паччахьалкхен план кхоачашъяра лелама хьакъехьара соцам а.

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совето берригаш раьза а болаш чІогІйир 1981 шера йола Нохч-ГІалгІай АССР Паччахьалкхен бюджет, тІанийцар 1981 шера республика Паччахьалкхен бюджета хьакъехьара Закон, хІьта нитта тІанийцар 1979 шера республика Паччахьалкхен бюджет кхоачашъярах йола отчет чІогІъярах бола соцам а.

Цул тІехьагІа Лакхехьарча Совето тІанийцар НГІАССР Лакхехьарча Совета массазарча комиссей составе хувцамаш дарах бола соцам.

Республика Лакхехьарча Совето бийцар республика Лакхехьарча Совета хьалхарчеи шоллагІчеи сессешта юкъе НГІАССР Лакхехьарча Совета Президиумо баьча балхах бола хоам, хІьта из терхаме а йийцар.

Цул тІехьагІа республика Лакхехьарча Совето дийцар НГІАССР Лакхехьарча Совета Президиума Указаш чІогІІдара хьакъехьара дош. Цу дешах доклад йир НГІАССР Лакхехьарча Совета Президиума секретара Н. Я. Правенька.

Лакхехьарча Совето Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Указаш чІогІ а дир, догІ-доагІаш дола законаши соцамаши тІа а ийцар.

Цу тІехь ворхІазлагІа хержача НГІАССР Лакхехьарча Совета шоллагІча сесси болх чакхбаьннхар.

КРЕМЛЕ ВІАШАГІКХЕТАР

2 декабре КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председателя Л. И. Брежнева Кремле гІанийцар РКП ЦК Политисполкома членалла кандидат, СРР кхыча мехкашцарча гІулакхий министр Ш. Андрий. цунца доттагІлеи къамаьл а дир.

(ТАСС).

Укх деношка Грозне хилар Нохч-ГІалгІай облсовпрофа IV пленум. КПСС ЦК октябрьски (1980 ш.) Пленума решенеш, Пленуме КПСС ЦК Генеральни секретара нов. Л. И. Брежнева даьча къамаьлацара положенеши вы водаши чакхъяхара даькъера республике профсоюзни организацей декхараш дуцаш доклад йир облсовпрофа председателя О. С. Беляева.

ОБЛСОВПРОФА ПЛЕНУМ

Доклад ювцаш къамаьлаш дир мехкдаьттаи газойни промышленноста болхлой профсоюза обкома председателя В. Н. Зубкова, Грозненски междугородни станце телефонистка А. Х. Исраилова, «Грознефтеоргсинтез» объединене генеральни директора заместителя В. А. Петрова, юрта боахача болхлой профсоюза Шалински райкома председателя С. А. Шахгиреева, автомобильни транспортеи тІоньнъийн болхлой профсоюза обкома председателя Г. Н. Ушакова, «Юбилейный» яхача совхоза-завода баьцадаараш леладеча бригада бригадира У. Султыгова, «Красный молот» завода лаборантка В. А. Богаевская, профсоюзий курорташта доал деча совета председателя М. Д. Хубаева, госторговлеи кооперацеи балхахой профсоюза обкома секретара В. Г. Филатова.

Дийцача дешах боагІаш бола соцам тІанийцаб.

Пленумо нитта къоастадир организационни дош. Пенсе вахарца дувзаденна облсовпрофа председателя декхарех мукъавалийтар О. С. Беляев.

Облсовпрофа председателалла хержар Г. Г. Олейников.

Пленуме дакъа а лаьцар къамаьл а дир КПСС обкома шоллагІча секретара Л. Д. Магомадова.

НИКЪ ЛЕРТІА БЕШ БА

Никъ бара лостам тела центр. 2 декабрь (ТАСС). ПхелагІа ди да «Салют-6» — «Союз Т-3» — «Прогресс-11» яхача орбитальни комплекса тІа Кизим Леонида, Макаров Олега, Стрекалов Геннаде экипажо болх бу.

Никъ бара программага хьежжа космонавташа дІахо хьош да станци дика тохкилген цун бортовой системашта тІахьожам лоаттабелгеи. Тохкаш да лехкара пульт, электрически коммуникацеш, интерьер малагІча хьал тІа а.

Профилактически мероприятешца цхьана акипажо деш да де лаьрхІа Іилма-технически тохкамаш. «Сплав» яхача электройІовхала пешка чу дІахохьош я селхан йолаь плавка. Цо дерхІ кадмий — ртуть — теллур яха полупроводниковни соединени невесомосте лоалае. Дельтъал тІехьагІа «Кристалл» яхача установка тІа ергья космически материаловедене эксперимент.

Космонавташа нитта тІахьожам лоаттабу биологически объекташ йолча аппаратуре балха. Физически упражненеш ю велоэргометра тІеи «удача наькъа тІеи».

Экипажо еча доладацеи телеметрически информацеи яхачох «Салют-6» — «Союз Т-3» — «Прогресс-11» яхача Іилма - тохкама комплексо никъ лертІа бу.

Космонавташ повнъотий Кизим, Макаров, Стрекалов могаш - маьрша ба.

Нов. М. А. ДОРОХОВНА НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА СИЙЛЕН ГРАМОТА ЯЛАРАХ ДОЛА

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Дукхача шерашка партийни советски организацешка беркате болх барах, общественни вахаре хьинаре дакъа лацарах Нохч-ГІалгІай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота йойла нов. Дорохов Михаил Акимовича.

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.
Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь Н. ПРАВЕНЬКИЙ.

г. Грозный,
1980 шу, 2 декабрь.

Нов. О. С. БЕЛЯЕВНА НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА СИЙЛЕН ГРАМОТА ЯЛАРАХ ДОЛА

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Дукхача шерашка партийни профсоюзни организацешка беркате болх барах, общественни вахаре хьинаре дакъа лацарах Нохч-ГІалгІай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота йойла нов. Беляев Олег Семеновича.

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.
Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь Н. ПРАВЕНЬКИЙ.

г. Грозный,
1980 шу, 2 декабрь.

Парте планаш — халкъа планаш

ОАХА КЪОАБАЛЪЮ

ЧІогІа раьза болаш тІанийцар Грозненски объединене ТЭЦ-а № 3 йолча электростанце болхлоша, инженерно - технически болхлоша, гІулакхерча наха Советски Союза Коммунистически парте XXVI съездага йолча «1981—1985 шерашка а 1990 шерага кхаччалца а СССР экономически социальнии дегІайоалаяра керттера лостамаш» яхача КПСС ЦК проектах бола соцам. Цу бокъха лоархІам болча документа тІа къахьега хьахьехкад халкъа боахам. Іилман - технически прогресс дегІакхувлара, экономика интенсивни дегІаухача наькъа тІа яккхара чотагІа советски наькъа хьал-торо тоаяр цхьайтталагІча пятилетка керттера декхар хилар.

Цу тІа белгалдаьккха да дІахо электроэнергетика дегІайоалаелга. Тха электростанце ерригача цехашка, сменашка, участкашка, бригадашка из лоархІаме документ деша а дешаш агитатораша, политинформаторша дІадовзийташ да берригача болхлошта.

КПСС XXVI съездага йола КПСС ЦК проект чІогІа къоабил а еш, вай хьамсарча партеи правительстваи советски наькъа еча йоакхоийа оада жоп дурга хьинаре къахьегарца. Электростанце энергетикаша дикка тІехкхоачашъьяй цхьайтта бетта план. Паччахьалкхен планагІа лаьркІачул совгІа яьккхай массехк миллион киловатт-сахьат электроэнерги.

В. БУРЯК,
Грозненски объединене ТЭЦ-а № 3 йолча электростанце воккхагІвола мастер.

Парте ергІанарча XXVI съезда сийленца вакъабахаре къаьстта чІогІа хьинар айдаь къахьегаш ба «Чечингобувьбыт» производственни объединене

Цеха болхлоша чІогІа раьза хина тІанийцаб Советски Союза Коммунистически парте XXVI съездага йолча «1981—1985 шерашка а 1990 шерага кхаччалца а СССР экономически социальнии дегІайоалаяра керттера лостамаш» яхача КПСС ЦК проектах бола соцам.

СУРТА ТІА: цеха бокорг Гантемирова Марет болхлошта КПСС ЦК соцам бешаш я.

Н. ПАИЕВА сурт.

1981—1985 ШЕРАШКА А 1990 ШЕРАГА КХАЧЧАЛЦА А СССР ЭКОНОМИЧЕСКИИ СОЦИАЛЬНИИ ДЕГІАЙОАЛАЯРА КЕРТТЕРА ЛОСТАМАШ

(ДІахьедар. Доладар 1-гІча оагІо тІа).

ш наькъаш дахкара гІулакх шерде, эттара хьалхарча аргІанна районни центраш, колхозийн совхозийн центральни усадьбаш юкъара пайда эцача автомобильни наькъашца ювзаш дола наькъаш. Наькъаш дехкара, тоадара, леладара гІулакх тоаде, наькъагІа лелара хкеравеле Іалашгьара къаьстта уйла тІа а йохийташ.

Фегарча транспорте магистральни моттигерчей фегарча наькъашка аэропортий сеть, мовкъаш дІа-хьа кхухьачен пассажираш дІа-кха кхувлачен процессашта механизаци автоматизаци яра а самолетанча гІулакх дала а хІанзарча средстваца уж кийч а еш, дІахо дегІакхувла, граждански авиаце ремонтен заводаш авиационно-технически базаш хьалъе а реконструкци е а, къаьстта а Къулбаседен, СибарегІен, Гьанарча Малхбоален районашка.

Авиационни техникана рациональни эксплуатаци яраш доаш дола доагор кІезигдарен, хІаьта иштта, дІаухийта удельни доагор двигателий экономичность лакхъяра, самолетийн вертолетийн весовойн аэродинамически характеристикаш тоаяра чотагІа дикиа кІезигдара тІадерзаддехь гІулакхаш чакхдаха.

Самолеташ фега гІолла делача, гІоаттача, Іохоанача хьалхха дехкаре автоматизаци елга Іалашдеш а бен бола дикь дал-хаилахьеи кхерам боацаш хулийташ а йоза бортовойн лаьттан тІарен навигационни радиотехнически оборудоване системаш шерра юкъекхухьилга оттаде.

Пассажираш дІа-кха кхуламга дукха сонгІа-эшашгІа доацаш 1,3-зза лакхде.

Промышленни транспорте подвижной состава реконструкци ен технически из кхы тІа а кийчъен, цунах пайда эцилга тоаде, мовкъаш тІадуттилгел ІодоаседелгЬн лоарзагІа дергдоацаш вІаштІехьдаьккха.

Промышленни наьпаналвьа транспорта доакъошта юкъе хІана йолаш йола предприятеш шергъен керде яраш яхиен.

Транспорта хаддаиза болх бу кейда специализированнии тейпаш — конвейерни, пневмоконтейнерни, гидравлически, къыдараш — юкъедоаладелгІа сихде, къаьстта а горнорудни химически промышленносте а гІишлон материалий промышленноста предприятешка а.

Халкъа боахаман бахача нахах эпаш дола бувзаш гІулакхаш дизагІа дейга Іалашде.

Мехка буззама бІаргІа цаІ йола автоматизировании сеть вІаштагІйоллара болх информаци дІателара нердагІа йолча системай ларда тІа дІахобаха, цветной телевидении стереофонически радиовещании дегІаихувла. Дукха программаш йола телевидении радиовещании, гаьнарча районашцара телефонни буввам вІаштІехьбаккхара, центральни газетий фототелеграфии хьисане дІателара лаьттан искусственни спутникех шерагІа пайда еца.

Дунен халкъашта юкъера телефонни каналаш дукха сонгІа-эшашагІа доацаш 1,8-зза дІахьде, городашкен пр- ташкаьарча моттигашкен телефонаш 1,3-зза дукхагІа хилийта, цу дахьъе бахача наха уттаьраш — 1,4-зза.

Почтови бувзама предприятешца производствени процессашта механизаци автоматизаци яра боарам лакхбе, почтен печатни продукции контейнерашка а екаш дІахьа кхаьчара боарамаш дикка лакхде.

VII. Капитальни гІирсаш хьалдар

Капитальни гІирсаш хьалдеча керттера декхар да кхиа производствени потенциал кердача техникеси ларда тІа дІахо йолла елга а хІаьта иштта производственни йоаца сфера дегІайоалаелга а.

Капитальни гІирсаш хьалдара болх оалангара дениз тоабелга, капитальни вложений эффективность лакхъелга вІаштІехьдаккха. Керттера фондаш производствени пиалаш шоай хаиналье болх бе йолайолийтилга Іалашдада керттера уйла тІаихийта. Капитальни вложенеш материальни ресурсаш лоархІамегІарча гІишлошта тІаерзае. Цхьан хаина дукхха хьалгьеш йола объекташ кІезигагІа хилийта хьайа, гІишлош хьалгьара хаиаш лоацъе. Шера производствени низалаш объекташ цхьатарарча боараме болх бе йолайолийтилга вІаштІехьдаха. Хьалдь ца доалаш дусача гІирсий объеми дІаоттализа латтача оборудоване запасаши укх гаргарча шерала- ш норматиашка кхоачае.

Халкъа боахама ше шера дІайохийта капитальни вложенеш масее оагІорахьара еча финансироване чотагІа 12—15 процент алсамъяха.

Капитальни вложенеш эттара хьалхарча аргІанна предприятешта реконструкци яраш технически кхы тІа а кийчъярах, хьалхагІа хьалъе йолаль хиина гІишлош хьалъяьдара хьежае. Керда предприятеш хьалъелгеи йолаш ераш шергьелген, нагахьа санна болх бе йолча производствании низалех, царна реконструкци елеи кхы тІа а технически кийчъелген тернал а деш, пайда дикагІа эцара чотагІа Іаланідулургдоацаш дале мера дІа ца доладе.

Проектно-сметни гІулакх тоаде, прогрессивнегІен экономичегІен йолча проекташка хьежиа гІирсаш хьалде. Іилма-технически прогрессана нарагІдувлархьайда эцарач хьалха латтача опытен, гІирсаш хьалдеча мет материалаши къахьегами кхобара лард тІа капитальни вложени эффективность лакхьелга царна юкъехухьилга оттаде. Планировочни, архитектурни, гІишлош хьалъяра решеней дикал лакхъе, зданешн гІирсаш, хІаьта иштта чуІе цІенош хьалдарга дІабода мах лохбе, болх бе йолейолийтача низала цхьан единицака лоархІаш дІаухийта удельни капитальни вложенеш кІезигбе.

Проектни решеней лакха технически экономически боарам Іалашбара, гІирс хьалбарга бода сметни мах шийка къоастабара хьалкара министерствий, ведомствий, экспертиза органий, проектни, конструкторски, Іилма-Іиллма организацей бехктокхем чІоагІбе.

ГІишлони монтажнии балхаш дара подрядни хозяйственни способаш эргайоахаш тоае. ГІирсаш хьалделга вІаштІехьдаккхара прогрессивни формаш ма могга дегІанхувла: комплексно-блочни, вахтови, поузловой, кхыяраш. Инженерни кийчони производствено-технологически комплектацен боарам дикабара ларда тІа сквозной поточни бригадин подряд массе метте дІайоаршаяра эша хьалаш вІаштІехьдаха.

ГІирсаш хьалдара доал ду шъера эшне боалама расчете тІа йоакхилга чакхдаккха.

ГІишлош хьалъеча метте кулг-кара деча балханка дІаухийтар дикка кІезигдара, гІишлош ю организацеш балха оасарле лакха йолча машинашца, механизмашца, автотранспортаца Іалашъяра, тІаерзаяь мероприятеш чакхъяха а балха сменность лакхъяра чотагІа царех пайда дикагІа эца а. Болх беш йолча производства хьалашка гІишлон балхаш дара машиний комплекс арахеццалга шерде. ГІишлош ю организацеш зІамигача механизаце средстваш, механизированни кулг-кара лелачен инструментаца Іалашъелга тоаде.

ГІишлошъяра производствана индустриализаци яра боарам а гІишлошка ухийта конструкцеши деталаши заводашка кийчъяра боарам а лакхбе, керда эффективни конструкцеш шерагІа юкъекхаха. Юрта районашка моттигерча гІишлон материалех биззагІа пайда ийбе.

ГІирсаш дукхагІа хьалдеш латтача районашка территориальни гІишлой-монтажни организацей низалаш алсамъяха. Мобильни гІишлой-монтажни организацейи гІишлошъяра индустре дІа-са лелача инвентарни базий сеть дегІахувла.

ЦІенош ду комбинаташ дІахо дегІахувлилген технически кхы тІа а кийчъелгеи Іалашде, цар низалех биззa пайда эца. ЧуІе хьалдеча дерригача цІеношта юкъе йоакхийча панелеи объемни блокехи хьалдеш йола чуІе цІенош дукхагІа хилийта.

ГІишлош еча организацешта предприятей бизвача сметни мах а боараме, бокъонца яь лььна предприятеш заказчикага дІа а дургйолаш, телача банка кредита чотагІа объекташ дукхагІа хьалъе.

ГІишлош хьалъеча метте къахьегама оасарле 15—17 процент лакхъе.

VIII. Халкъа хьал-торо социально дегІайоалаяри лакхъяри

Экономика айяра, общественни производства эффективность лакхъяра ларда тІа халкъа хьал-торо дІахо тоаелга, вахара социалистически хьисап, общественни отношеней ерригта система дегІайоалаелга Іалашде.

Цу гІулакхашта лаьрхІа оттаде:

оасарле лакха йолаш къахьегара, цун творчески оагІув чІоагІъяра аьттув белашагІа дола хьалаш вІаштІехьдоахилга; кулг-кара беш бола, кІезига квалифицированни хелеи физически къахьегам ма могга кІезигбелга; къахьегама боараме потребление боарама лоаттабу тІахьожам чІоагІбелга.

материальни рузкъахи деча гІулакхехи пайда эцара боарам лакхбелген структура эргайоахаш тоаелгеи, цу гІулакхий дикал тоаелген ассортимент шеръелгеи;

бахача наьха, къаьстта а юрташка бахачар, чуІеча моттигийн бытовойн хьалаш тоаделга, цІагІарча боахаме хьеташ доле кхе аттача доакхилга, деча гІулакхий дерригача тайпай культура лакхъелге;

доала чІоагІбара эца хьалаш вІаштІехьдоахилга, бераш долаш болча дезалашта а балха болча нозйошта е йоле совлешаки льготаш шеръелга;

бахача наьха образовательни культурни боарам лакхбелга, советски наьха медицински гІулакх дари цар садаІари тоаделга, саго хьинаре къахьегама гІулакхаш дара аьттув белашагІа дола хьалаш вІаштІехьдоахилга;

социалистически демократи дІахо дегІаихувлилга, къахьегамхой инициатива лакхъелга, доал деча метта цар лоаца дакъа шерделга, социалистически ях, къахьегамна коммунистически гІулайк хилара тІехьара болам ма могга шерагІа боаржабелга;

экономи дукхагІа хулийташ йолча социальни факторех пайда дикагІа эцилга а къахьегама материальни моральни стимулаш цхьана тарьелга а, производство дегІаьра цар еш йола воздейстан чІоагІъелга, балхах бухсоцаш хьахулараш доакхагІа хулийтилга.

Бахача наьха хІара сага сих лоархІаш йола реальни доходаш 16—18 процент лакхъе.

Бахача наха эцара дІадехаш долча тайп-тайпарча товаранцен гІулакхашцен биззагІа кхоачамбелга лоархІамегІара декхар лархІа.

Пачхьалкхени кооперативни торговлс **розничи товарооборот** 22—25 процент дукхагІа хилийта.

Продовольственни проблема леррагІа къестаяра ларда тІа бахача наьха кхачай гІулакх дегІах летарга диллача дикагІа йола продукташ дукхагІа хилийтара чотагІе дІахо тоаделга Іалашде.

Культурно-бытовойн боахамен гІулакхашта лаьрхІача предметашцен продовольственни доацача кхыча товарашцен биззагІа кхоачам бе. Бахача нахага гІишлон материалаш дикка дукхагІа йохка.

Товарий ассортимент шеръен кердаяхеи, дикал лакхъе, тоаттаи дола керда, модни а хІаьта иштта безача маьха доацаш дика а товараш дукхагІа дохка. Бахача наха шоашта эцараш боарамагІен эстетически чамагІен леладергдола гІулакх вІаштІехьдаккхара дикача оагІорахьара воздействи е.

Болхлойн гІулакхерча маьхеш бетта юкъера **алапа** 13—16 процент лакхде а цун боарам пятилетка чакхйоалаш бетта 190—195 сомага дІакхоачабе а.

Колхозий общественни боахамгара колхозхошта хьатІайоагІа доацемал доадаш 20—22 процент лакхъе.

Болхлойн гІулакхерча маьхеш алапе дакъе Іалашде: алапи коллективни хІара болхлочуни балхах бухсоцаш хьахуларех дукхагІа тийша хулга, къахьегама оасарле лакхъяра, продукце дикал тоаярен ресурсаш деррига тайпен кхоадаран дакъьера цун стимулирующи лоархІам лакхбелга; тарифни системеи къахьегама нормировани эргайохаш тоаелга; премеш телар къахьегаме дакъа лацарах дукхагІа тийша хулийтилга.

Къахьегамхой бе-беча категорей алапе гІулакх кхоачашдаш долча балхий, хьалий чоалхамеген бехктокхамгеи хьошна а хІаьта иштта халкъа боахама доакъошкеи мехка районашкен хьежиа а эргадоахаш тоаделга.

Болхлой, цу дакъе кІезига эцарий а. алапи лакхделга кулг-кара беш бола, кІезига квалифицированни къахьегам кІезигбара, квалификаци лакхъяра, профессеш цхьана таръяра, къахьегамах хьахулараш лакхдара ларда тІа Іалашде.

Хьалаш вІаштІехьдахарген ресурсаш Іоаргеи хьежиа болхлойн гІулакхерча маьхеш алапе, ставкай, окладий лоха боарамаш тІехь-тІехьа лакхде, эттара хьалхарча аргІанна халкъа боахама производствени доакъошка. Цу гІулакха объединенешка, предприятешка, организацешка, доакъошка долаш долча къахьегама оасарле лакхъяра кхоачамех ма могга пайда эца.

Алапи районашка хьежиа нийсделга эргадоахаш тоаде.

Урален Казахстана цхьайолча районашкен районни коэффициенташ оттаяиза болча болхлойн гІулакхерча маьхен алапена уж оттае.

Гаьнарча Малхбоалени МалхбоалехьаргІа СибарегІена къулбеьарча районашка хаддаиза болх бахь стаж хиларех болхлойн гІулакхерча маьхен алапи ІотІатоха.

Къаьст-къаьстача доакъошка бийсашна беча балхах кхы тІа а телаш бола мах дІахо а ІотІабеттаи дІаяха.

Колхозхой къахьегамах мах телара дакъе Іалашде: къахьегамах телаш болча маьха боарамаш балхах бухсоцаш хьахуларех, къахьегама оасарлех, продукце дикалах дукхагІа тийша хулийтилга;

колхозхой къахьегамах мах телара боарам цар къахьегама оасарле лакхъяларга, квалификацега, колхозхоша общественни къахьегаме дакъа лацарга хьежиа пачхьалкхен юртбоахама предприятей болхлой къахьегамах телача маьха гаргабугилга.

Общественни потреблене фондаш 20 процент йоккхагІа хилийта. Цу фондашкарча бахача наха телача ахчайи льготийн лоархІам производственни социально-демографически проблемаш къоастаяра дакъе чІоагІагІа хилийта. Общественни потреблене фондашка хьежадеча ахчаех, цу дакъе объединеней, предприятей, организацей, колхозий ахчаех а пайда эцара эффективность лакхъе.

Бераш долча доалашта керда дезал а хиича дІаэттача зІамигача сагаи йола пачхьалкхено деш дола новкъостал доккхагІа хилийта. Цу дезалий совленаши льготаш шеръе, цар чуІеча моттигий-бытовой хьалаш тоадара ма могга новкъостал де, бераштa телача пачхьалкхен вособей система эргайоахаш тоае. Дешa даха ха йоацача берий учреждененшка, школашка-интернаташка, школашкарчен берий цІеношкарчен интернаташка бераша тела кхачен деш дола гІулакхи тоаде. Юкъарча дешара школашкарча дешархошта мах боацаш учебникаш телга юкъедоаладаь дакиха.

Балха болча кхалнаьха къахьегамаш бытен хьалаш дІахо тоаделга Іалашде.

Балха болча кхалнаха, мехка районашта боккъал, 1981 шера деиз бере цхьа шу дадалца йолча хане цунна гІулакх дара цхьадолча дахьъе мах луш йола отпуск тела йолае.

Кагий бераш долаш болча кхалнаха дизза доацача балха дийнахьа е дизза доацача балха кІиранна скользящи графикагІа а хІаьта иштта цІагІа болх бе торо яла. ЦІагІара боахам лелабеча къахьегам аттача бакхара тІадерзадь эффективни гІулакхаш чакхдаха.

БерагІа болча кхалнаха лаьрхІа специализированни профилактореш дикка дукхагІа хилийта.

Берий бешаший яслейн, дІаьхдаь ди долча школай (группай), пионерски лагерий, берий кхыча учреждненей сеть дІахо дегІайоалаелген цар болх тоабелгем оттаде, къаьстта а общественни производстве къахьегаш дукха кхалнах болча районашка. 2,5 миллионаьа кІезигагІа моттигаш кургйоацаш деша даха ха йоацача берий учреждененеш хьалъе.

ДІаьхдаь ди долаш йолча школашка (группашка) деша дагІа бераш 1985 шера 13,5 — 14 миллионага дІакхоачеде. Пионерийн Школьникийн двореций (цІеной), школе йоацача кхыча учреждненей болх тоабе.

Социальни Іалашон система эргайоахаш тоае. Къоаналден инвалидаллен болхлошта, гІулакхерча наха, колхозхошта телача пенсей а хІаьта иштта кхоабаш вар воацаш бисарах телача пенсе а лохагІа дола боарамаш лакхде. Колхозхойи пачхьалкхен предприятей болхлойи социально Іалашбара хьалаш дІахо цхьатарра хулийтилга оттаде.

ХьалхагІа хьежадьча пенсей боарамаш нэсено квалификаци йолча болхлошта хІана хьежадеча пенсей боарама тІехь-тІехьа дукхагІа таргадулийта Іалашде.

Сийлахь-боккхача Даймехкий тІемтІа дакъа лаьцарий вахара тьалаш дІахо тоадара тІадерзадь гІулакхаш чакхдаха.

ХІара шера мах а белаш колхозхошта тела эттара лоацагІа йола отпуск болхлошта гІулакхерча нахах оттаьача эттара лоацагІа йолча отпуска боараме оттае йоалаьта дилача.

Пенсионерашта общественни къахьегаме дакъа лаьцара тороваш шеръе. Къахьегаргдолаш болча пенсионерий балха материальни поощрене яра формаш эргайоахаш тоае.

Пенсионерашта лаьрхІача ЦІеной-интернатий сеть йоккхагІа хилийта, цар чу доллача хІаманиц кховчамбе а социально-бытовой гІулакхаш дара боарам лакхбе а.

Пачхьалкхен заемашта погашени елга дІаходаньа.

Керттерча продовольственни продовольственни доацачен товарий **пачхьалкхен розничаш мехаш нийса диладара** Іалашдара тІаберзабаь меха лерргагІа чакхбаш. Маьхий дисциплина нийса леларa лоаттабу пачхьалкхени общественни тІахьожам чІоагІбе а объединеней, предприятей, организацей, учреждений бехктокхам лакхбе а.

Торговлен общественни кхачен дІахо дегІаихувлилга Іалашде.

Розничии торговли сеть шеръе, пачхьалкхени кооперативни торговле материальне-технически бала чІоагІъе, торгашнеш деш дола доал вІаштІехьдоаккхилга эргадоахаш тоаде. Универсамаш, универмагаш, йоккхий торговли центраш хьалра къаьоста уйла тІаьхийта. Сомех баьшдаерийн продукци йохкаш йола промышленни министерствайн объединенейн фирменни тикай а хІаьта иштта совхозий, колхозий, цар объединеней фирменни тикаш а сеть йоккхагІа хилийта.

Бахача наха торговли гІулакхаш дара боарам лакхбе, торговле прогрессивни формаш ма могга дегІаихувла, торговлен общественни кхачени предприятей балха режим тоае, къахьегамхошта дукхагІа нагІатонаш а хулийташ. Самообслуживане методагІа, балха болчен бахачен моттигера наха хьалхагІа дахча заказагІа а хІаьта иштта носылочни торговле наьънаш а товараш дохкилга эргадоахаш тоаде. ХІемашка доакха товарни торгови сеть дукхагІа доаттаде.

Бахача наха эцараш кхоачашдар дукха общественни кхачам лоархІам айбе, из сихагІа дегІаихувларгбола темпаш оттае. Волхлой, гІулакхера нах, колхозхой, массе тайпарча дешара заведеней дешархой балха болчен дешачен моттиге бІайхача кхачанца Іалашбара гІулакх тоаде. Общественни кхачам предприятей сеть дикка шерье, бахача наха гІулакх дара культура лакхъе. Диетически кхачан предприятей сеть дегІаихувла. Торговле предприятей болха лоаттабу общественноста тІахьожам чІоагІбе.

Товараш дІакхахьийтара, лоаттадара, цхьалхадахара толашагІа йола технологи, хІанзара торговни холодильни оборудовани, товараш цхьаьна доахачен хІамашка докхачен машиний балха оасарле лакха йолча линейн комплексаш юкъекхаха. Промышленни, юртбоахама, торговли предприятешеи организацешеи юкъера экономически бузамаш эргадоахаш тоаде. Халкъа эша товараш хьадарен докхарех планаш кийчъяра дакъьера боахама доагаора лоархІам лакхбе.

Оптови торговле системе дукхагІа а еш товарш ласаш яра тІадерзадь гІулакхаш кхоачашде. Ца хадийташ эшача ассортиментагІа тикаша товараш лоаттадара бола оптови базай а, хІаьта оттаьча ассортиментагІа дикка товараш массана хилийтара бола тикай а бехктокхам лакхбе.

Потребителашта эцараш Іомадара бу болх эргайоакхаш тоабе, мехка бахача наьха тайп-тайпарча группашта районашта эцарий специфика кхы а чІоагІагІа тержалъе.

Массе оагІорахьара новкъостал де потребительски кооперации дІахо дегІайоалаяра, юрташка торговли тоаяра, бийдален кхачани ресурсаш дукхагІа хилийтара йола кхи боахама инициативен активность лакхъяра. Потребительски кооперацe предприятешка бахача наха эша товараш хьаделга совдакхха-моттигерча материалехи бийдалахи кхы а дукхагІа пайда эцара, хІайбанни ковтІара оалхазарении кхабара, чурча хиика чкъьарий леладарех уж лувцарен чотагІа. Бахача нахагарех колхозашкарен юртбоахаме продукташ хьайира болх хьинарегІа бе, уж продукташ городашкен промышленни центрашкен йохкилга шерде, кхы а биззагІа пайда эца моа, хьун сомаш, комараш, грибеш, дарбан баьцаш дукхагІа кийчъяра йолча торонех.

Колхозий рынкай сеть шер а е цар болх тоа а бе. Коашкарча участкашкен сомий бешамий хасий бешамий товариществашкен хьаьниха шоашта совйоала юртбоахаме продукци дІаяьла а йохка а бахача наха новкъостал де.

Бахача нахагарен колхозегарен хьанйца изделеш комиссионни хьисапе йохкаш йолча тикай сеть лоархІам боллаш шерье.

Дикка тоаде бахача наха бытовой гІулакхаш деларга. Бытовой гІулакхаш дара боарам 1,4—1,5-зза таргта дукхагІа хилийта. Заказаш кхоачашдара дикали гІулакхаш дара культурен лакхъе. Юрташка бытовой гІулакхаш дара боарам кхы а сихагІа дегІабоалабелга оттае. Мехка малхбоалерча районашка бытовой гІулакхаш дар сихагІа дегІадоаладелга чакхдакха.

Сберегательни гІулакх дегІадоаладелга Іалашде, сберегательни кассаца бахача наха гІулакхаш дара формаш эргайоахаш тоае, кхы а биззагІа уж вычислительни техникацен эшача оборудованецен кийчъелга оттаде.

Гражданаша пачхьалкхен, шо-шой, хІамай страховани елга дегІадоаладе.

ЛеррагІа тоаде советски наьха чуІеча цІеной хьалаш, лакхъе чуІеча цІеной комфортности уж дика тоадаь хилара боарами. Хьалдаь даха дерригаш а лаьрхІача 530—540 млн. кв. метр дола чуІе цІенош эттара хьалхарча аргІана уж хьалде оттаде керда вІашагІйохкача предприятей, наьрсровеча районий болхлойн юрташка баха наха чуІеча цІеношца Іалашбара. Керда пачхьалкхено чуІе цІенош наха дІадекъалга хІара дезала къаьстта иеертира хІара принципагІа чакхдаккха.

ДукхагІа тергам тІабехийта городашкен посёлкашкен миеплански хьалъяра дешамта. Планировка эргальнна тоаяр мовкртираши царна эксплуатаци яра тоама хьалаш дола наха чубаьа цІеной тигаше арчитектегІа хьалдара делар чакхдаккха.

Бахача наьха чуІеча цІеной хьалаш дІахо тоадара бола жилищно-гІишлон кооперацe лоархІам лакхбе. Чубаьла цІенош, къаьстта йоккха йоаача городашка, городе тайпарча поселкашка, юрташка индивидуально хьахІара торонаш шеръе. Кооперативни индивидуальни цІенош хьалдеча къахьегамхошта объединеней, предприятей новирательни фондий чотагІа новкъостал де.

Нах чубахача цІеной фонда эксплуатаци елга дукха доал долчи тоадара дола гІулакхаш чакхдаха. Бахача наха коммунальни гІулакхаш делга дегІадоаладе. Городашка кхыйола нах баха моттигаш йовхаллен хицей централизованно Іалашбелга лакхде.

Халкъа образовани система дІахо дегІайоалаелга специалисташцен квалифицированни болхлоишцен мехка кхы а биззагІа кхоачамбелга Іалашде. Образоване ерригача дешарий формаш балха эффективность лакхбе кийчъигІен лакхде. Сайрийнна заочни дешарч дисІа а дойолле тоа а де.

Юкъерча школе къахьегамца кхетам балара формаши методаш эргайоахаш тоае. Кхеташкана профессиональни ориентаци ялара бола чІоагІбе. Ф шу дешна бераш юкъарча дешара школай подготовительни классаш тІехь-тІехьагІа дукхагІа дешаш хилийтара дерзадь хьаде.

Болхлой кадраш халкъа боахаме дукхагІа хилийтара лоархІаме источник санна а лоархІаш профессионально-технически дешара заведеней сеть дІахо дегІайоалаелга оттаде. Цу дешара заведенешкара 1981—1985 шерашка квалифицированни болхлой 13 млн. сонгара кхачаеф; хьалра образовани йола квалифицированни болхлой араховарга 1,6-зза лакхде.

Производствега кадраш кийчъеча дар гоалла лакхъягІен эргадоахаш тоаде.

10 млн. гІорттам лакхарен дешара специальни образоване йола специалисташ кийчбе. Специалисташ дикагІа кийчбарах халкъа боахаме царех дикагІа пайда эцара эша гІулакхаш чакхдаха.

Социалистически культура искусства дегІайоалаяра новкъостал де, марксистско-ленински мировоззрени хьахилийтара, советски наха дукхача тайпарча духовни эшарашца кхы а биззагІа Іалашбара бола цар лоархІам лакхбе.

Бахача наха кино хьокхилга тоаде, кхетаме а дешаре а балха тІе кино шерра пайда эца.

Культурно-сердалон учреждений болх эргадоахаш тоабе. Дукхача наха йолча библиотекий клубай сеть шерье. Къахьегамхой самодеятельни творчествен салаІарен центраш санна уж хилара бола цар лоархІам лакхбе. Музейи болх, историн культурен памятникаш лоралара царна пропаганда елга тоаде.

Издательски гІулакх дегІадоаладе, книгай продукцеца бахача нахан халкъа боахаман биззагІа кхоачам бе, кадаш полиграфически кийчъяра дикал лакхбе.

Телевидении радиовещании дІахо дегІайоалаелга чакхдаккха, телевидене ерригсовами шоалагІа программа болх бе йоланлийта.

Унахцlено лорадара система дегІайоалаяра хадаиза йоакхо е. Бахача наха медицински гІулакхаш дара боарами дикали лакхъе. Унахцlено лорадара учреждений сеть дІахо шеръелга, цар структурен дикагІа тайпара уж дІакийчъяра эргадаькхха тоаделга оттаде. Унахцlено лорадара учреждениш молхай средстваца, инструментаца, медицински техникацен оборудованецен, инвентарьца, транспортаца, бувзама средстваца Іалашъелга тоаде.

Іилма-технически даьхе нарагІдаьлларен медицински практикана сихха а шергІа юкъедоаладара, медицински персонала къахьегам вІаштІехьбаккхара прогрессивни формаех методех пайда эцара де дегІа гІулакхаш чакхдаха. Дерригa больничи махкех 8—10 процент дукхагІа хилийта.

Лазареш ца хилийтара бола чІоагІбе, диспансеризаци эффективность лакхъе, из дукхагІа беха нах, эттара хьалха бераш чулоацаш шерде.

Медицински промышленноста продукци арахецар 1,4-ззанега гІорттам лакхде. Лакха эффективность йола молхай средстваш, къаьстта дега-согудиетий онкологически лазараш, эндокринни система лазаршта, хІаьта иштта асептически антибиотикан хьаелгеи арехецар маракдерзадьелген оттаде. ХІанзара медицински техника хьаелга шерде.

Къахьегамхоша салоІара туризм массе оагІорахьера дегІа а кхувла эргайоахаш тоа а е. ДІадоалаш бераша цхьана салоІарен дарбан дайтарен торонаш шеръе. Экскурсионни гІулакхаш делга тоаде. Болхлойн гІулакхерча наьхен сомий бешамий а хасий бешамий а товариществаш вІашагІйохкара дегІайоалаяраи массе оагІорахьара новкъостал де. Сомий бешамашцара, цІенгаш, инвентарь, салаІарам туризмен лаьрхІа товараш дукхагІа хьаде.

Массени физкультуре спорта хьинарегІа дегІайоалае, советски наьха хІара дийнахьарча бьтa уж хиа шерагІа юкъейоалаяра новкъостал де. Бераштей кагирхойшей юкъера физкультурни спортании болх чІоагІбе. Спортивни сооруженеех эффективнегІа пайда эца.

Почтови, телефонни, телеграфни бувзама гІулакхаш городен юртен бахача наха биззагІа кхоачам бе.

Бахача наха **транспортни гІулакхаш делга** дикка тоаде, городашта юкъера, городашта чура, пригородни транспорт дІахо дегІайоалаелга оттаде. Къаьстта тергам тІабахийта тайп-тайпарча транспортаца юрта бахача наха гІулакхаш делга шердара.

Бахача наьха доалахьара транспортни средстваш дукхагІа хулаш хиларца дуззаденнача гІулакхий боарамаш гІулакхий тайпаци дукхагІа хилийта. Технически гІулакхаш деча станцей, автозаправочни станцей, мойкай сеть, хІаьта иштта кооперативни гаражаши уж транспортни средстваш лоаттае лаьрхІа хоза тоаль моттигаш хьалъелга шерде.

IX. Іалам лорадар

Іалам лораделга тоаде. Юртбоахама лаьтташ лорадара болх, цар эррозеца лоаттабу къовсам чІоагІбе, лаьтташта рекультиваци яра балхий темпаш лакхъе, тухех, токхамех, чухерцарах, дирдаларах, ушалаш хиларах; хий чухьедарах, докъадаларах уж лораделга Іалашде.

Пайдане бахкалаш йоакха моттигаш комплексегІа неррзае, уж хьайсохачен чакхйоахачен хана уж ца а йойташ.

Іаьржача, Азовски, Балтийски, Каспийски фордий бассейнашкен мехка лоархІамегІа йолча промышленни районашкен хий лорадара объекташ хьалъелга сихде. Го боахийташ шоалагІен хих пайда эцара системай низаш дукхагІа хилийта, ара ца ухийташ хих пайда эцара системаш предприятешка кийч а е балха юкъе а йоалае. Дух дувла хий лакъаргдоацаш лораделга чІоагІде. Шоаш санна кхыйоаца Іалама комплексаш, эттара хьалха Байкал, лорараш дикагІа пайда эцараи деш дола балхаш дІахо хьо.

Мехка Европейски дакъа тІарча лоархІамеча долхача хиний бассейнашка хиибоахамий комплексашта управлени яра автоматизировании системаш вІашагІйохка.

Зене общественаш атмосфере арахкувсилга кІезигдарен зенеча примесех хьаъха газеш цІеньелга тоадарен духьа технологически процессаш эргайоахаш тоае. Лакха эффективность йола газ доми хьалувцаш йола аппаратан, хий цІенду оборудовани, хІаьта иштта гонахьарча Іалама средай хьала тІаьхожам лоаттабу приборашн автоматически станцеши дукхагІа арахеца. Тепловой электростанцешка доагоре хьисапе торфах пайда эцилга дикка кІезигде.

Іалам лорадара хьу йхеелга шерде. Городашкен поселкашкен гонахьа керда баьццара зонаш хьа а е йилаш ераш тоа а е.

Заповедни территорей къаьнай паркий сеть Іалашна наькъаца хьеелга дІахо хьа, цар ларда тІа Іалама тургийеех дикагІа пайда эцара йола рекомендацеш кийчъяр духьа Іалама системаши объекташи Іомае. БоарамагІа оакларий дукхагІа хилийтаран Іамашкен водохранилищашкен чкъьарий маьхе тайпаш дебадаран эша гІулакхаш чакхдаха.

Іалама ресурсий кадастрий системаш хьалрам эргайоакха тоалраи Іаламах пайда эцаран гонахьара среда лораяран пачхьалкхено доал делга эргадоахаш тоадара бол бола болх дегІабоалабе. Іалам лорадара шерагІа лейтабе общественность.

X. ХІама хьакхолла низаш дІанийсдар. Союзни республикаш экономически социальни дегІайоалаяр

Мехка халкъбоахама цаІ йолча комплексе союзни республикашкен экономически районашкен дІахо специализаци яра а боахам пропорционально дегІабоалабара а ларда тІа общественни производства эффективность лакхъяр духьа хІама хьакхолла низаш дІанийсдар тоаделга Іалашде.

Малхбоален районий экономически потенциал совйоаккхилга сихде. Цар Іалама ресурсаш караерзаярах СибарегІен Казахстанен доагора-энергетически бийдалех балхаш дегІайоалаяран доле доккхий балхаш чакхдаха. Энергоемни производствани укхаза дукхагІа хилийта. ГІишлон база, жилищно-коммунальни культурно-бытовойн гІирсаш хьалдар, юрта боахам дегІабоалабелга, малхбоален районий лоархІамеча отраслешта лаьрхІа машинаши оборудовании хьаелга, цун ларда тІа цу районашка экономика дегІайоалаярен кадраши уж Іалашъярен комплексность чІоагІе.

Юкъерча Азе республикашка къахьегамен Іаламен ресурсех, производствении низалех биззагІа пайда эца, боалбе дІахо дукхагІа боакхилга Іалашде, цун дикал

(ДІадоладар 3-гІча оагІо тІа).

1981—1985 ШЕРАШКА А 1990 ШЕРАГА КХАЧЧАЛЦА А СССР ЭКОНОМИЧЕСКИИ СОЦИАЛЬНИИ ДЕГlАЙОАЛАЯРА КЕРТТЕРА ЛОСТАМАШ

(Дlахьедар. Доладалар 1, 2-ча оагlон тlа).

доархlам боллаш лакхъе, хьайбаш леладар, юрта боахама кхыдола хала балхаш де деза доакъош, яйта промышленности машиностроенин сихагlа дегlайоалае. Хиш деккача лаьтташнара мелиоративни хьели уж хица lалашделгeн тоаде. Моттиташка бахача наках болча, къаьстта юрташкарча кагирхоех болча боллой квалифицированни хьараш нийчъелга шерде.

Мехка Европейски дакъа тlеx Уралех промышленность дlахо дегlайоалаелга lалашде керттерча дакъе хьаьа йолаш йолча производственни потенциалах дикагlа пайда эцара, болх беш бола мах дукхагlа а ца хулийташ болх беш йолча предприятешта реконструкци ярех технически кхы тlа нийчъярех чотагlа. Европейски районашка мерда энергоемкин водоемкин производствами дlанийсъелгeн болх беш яраш шеръелгeн ца хилийта. Шерра дегlайоалае атомни энергетика. Къулбаседа Кавказен Закавказьен гидроэнергоресурсаш караерзаелга дlахо хьо.

Территориально-производственни комплексаш дlахо дегlайоалаелга оттаде, къаьстта нерда караерзаеш йолча районашка.

Транспортно-экономически бувзамаш тоаде. Цхьан территоре тlа ядаш йолча производствай отраслешта юкъера кооперацн шерагlа дегlайоалае. производственни производственни йоацачеx инфраструктура объекташ тайптайпарча ведомствашa хьаеча йоагlаш йоаца дублировании параллелизмн ца а хулийташ. Шоай территореш тlа комплексни экономически социальни дегlахар lалашдара халкъа депутатий Советашa беча балха лоархlами ма эпгабаьнника тоабелгeн лакхде.

Общественни производства экономикен эффективности дегlайоалаяра ларда тlа ерригача союзни республикашка халкъа хьал-торо дlахо лакхъелга оттаде. Цу хана lалама хьалаш хала долча нерда караерзаеча районашка бахача нaха эшаращца кхы а биззагlа кховчам белга lалашде.

Союзни республикашк экономически районашк дегlайоалаяра укх тайпара керттера лостамаш оттаде:

Российски Советски Федеративни Социалистически Республике промышленни продукци 24—27 процент дукхагlа арахеца. Сихха дегlайоалае машиностроене, газови, химически, мехкдаьттахимически промышленность. Яйгеи кхачани промышленность дlахо дегlайоалаелга оттаде.

1985 шера электроэнерги хьеелга 950—970 млрд. киловатт-сахьатага, мехкдаьтта доаккхилга, цунца юкъе газовин конденсат а йолаш, 560—580 млн. тоннага, газ 420—460 млрд. куб. метрага кхоачаде. Iаьржача металлий кийча прокат 12—14 процент, минеральни удобренеш 1,3-зза, кlадаш 13 процент, трикотажни изделеш 1,2-зза, шекар 1,5-зза, дулха даьтта 740—750 эзар тоннага кхоачаш дукхагlа арахеца.

Хlара шера юкъера лаьрхlача юрта боахама валови продукци дакхара боарам 12—14 процент лакхбе. Хlара шера юкъера лаьрхlача ялат 134—136 млн. тоии, шекара свеклаш — 33 — 34 млн. тоии, комсаш 1 млн. тоннал кlезигагlа йоацаш, дулх (доадаь доахан лаьрхlача) — 6,4—6,7 млн. тоии, шура — 50—52 млн. тоии, тха — 235—240 эзар тоии доаккхилга lалашде, генараш 1,3-зза, баьцадараш 1,2-зза, коартолаш 10—12 процент дукхагlа яха. Эксплуатаце дlале 1550—1650 эзар гектар хий декха лаьтташ, докъаде 1720—1820 эзар гектар ушалаш хиннеи тlоадал латтен лаьтташ.

РСФСР Нечерноземни зоне цунах лакха продуктивни лаьтта леладарех хьайбаш леладарех район яраш цунца дувзаденна дола промышленни доакъош дегlадоаладаран йола комплексни программа кхочашъелга дlахо хьо. Сихагlа темпаех хьалде нaха чуlе чlенош, автомобильни накъаш, социально-культурни коммунально-бытовойн гlулакхашта йола объекташ.

Москваги Ленинградеи предприятешта реконструкци ярех уж технически эргайоахаш тоаяран тернам тlабехийта, лакха технически боарам болеи дикеи изделеш хьаяраш царна специализаци елга чlоагlде, производственни низалашка биззагlа болх байтилга, производства боарем дегlаларал сихагlа къахьегама овсарле лакхъяра темпаш lалашъе. Городской боахам дlахо в комплексно дегlаухилга белгалде.

Коломенски тепловозаш беча, Брянски машинаш еча, Пензенски дизелаш еча заводашта реконструкци е а уж шеръе а.

Череповецки металлургически заводе керда низалаш болх бе йолаялийта. Коми АССР-ен Ненецки автономни округeн доагора-энергетически комплекс дегlайоалаелга дlахо дахьа. Европейски Къулбаседа хьуна ресурсех пайда эцилга тоаде, Сыктывкарски хьунпромышленни комплексе кхьахт хьаду низалаш кхы тlа а хьае.

Смоленски, Калининскн, Курски АЭС низалаш болх бе йолаялийта.

Центрально-Черноземни районе юрта боахами цунца дувзаденна дола доакъошх дlахо а дегlаухилга lалашде. Курски магнитни аномале ларда тlа территориально-производственни комплекс хьаелга дlахо дахьа. Оскольски электрометаллургически комбината хьалхара аргlа болх бе йолаялийта.

Поволжье автомашинаш, тракторагш, машиностроене кхыдола тайпаш арахецилга дlахо а дегlахувла, мехкдаьттен гази йоаккхилга цхьан боарамe лоаттадара эша гlулакхаш чакхдала. Чебоксарскин Нижне-Камски ГЭС- лишa. хlьата нитта Балаковски АЭС-е низалаш болх бе йолалийта.

Къилбасада Кавказе интенсивно лаьтта, чlоагга пайда беш бола хьайбай боахам лелабелга, кхачан промышленность дегlахувла. Донкхача Ставропольски канала йиъагlа аргlа хьае йолае, лаьтташта хий дилларен уж юртбоахаме карадерзадарен, хlьата шитта гидроэнергоресурсех пайда эцарeн балхаш дlахо дахьа. Ростовски АЭС-е, «Атоммаш» заводе, Новочеркасски электровозаш беча заводе низалаш болх бе йолалийта.

Урале lаьржачeн сийрда бесаш долчен металлурге, машиностроене, химически мехкдаьттахимически промышленноста предприятешта реконструкци елгeн уж технически эргайоахилгeн дlахо дахьа. Сийрдача бесай металлурге база чlоагlъе. Пермски ГРЭС-е низалаш болх бе йолалийта.

Сибарегlе доагора промышленность, электроэнергетика, сийрдача бесай металлурги, химически, мехкдаьттахимически, хьуна, хьу чакхйоахачeн целлюлозно-кахьатeн, микробиологически промышленность, гlишлои индустри сихагlа дегlахувлилга белгалде. Юрта боахами юртбоахама бийдал чакхйоахeн доакъош айдара чотах продовольственни база мамогга чlоагlъе.

Сибарегlеи Къулбаседа-Малхбузeн йоккхагlа йола территориально-производственни комплекс дlахо дегlайоалаелга lалашде. 1985 шера газови конденсат а лоархlаш укхаза доаккха мехкдаьтта 385 — 395 млн. тоннага дlакхоачаде, газ — 330 — 370 млрд. куб. метрага. Тобольски мехкдаьттахимически комбинате. Томски. химически заводе. Сургутски ГРЭС-е производственни низалаш болх бе йолалийта. Химически мехкдаьтта чакхдоахeн оборудовани арахецаргйола завод хьалъелга дlадоладе. Гlишлои база чlоагlъе, нах чубаха цlенош, социально-культурни гlишлош хьеелга, накъъаш декхилга сихде. Сургут-Уренгой яха машиннинъ болх бе болабалийта.

Куьбассе энерги комен боаккха кlор боаккхилга дегlадоаладе. Кулундински ара оросительни балхаш дlахо де.

Канско-Ачински территориально-производственни комплекс вlашагlйоллилга дlахо хьо, № 1 йолча Березовски кlор боаккхача моттиген Красноярски йоккхийча энсинаторий заводеи хьалхара аргlаш, № 1 йолча Березовски ГРЭС-а низалеш болх бе йолалийта. Саянски территориально-производственни комплекс дlахо дегlайоалаелга lалашде. Саяно-Шушенски ГЭС хьалъелга керттерча дакъе йистедаккха, Абаканскн вагонаш ечeн Саянски алюминиевни заводашкa низалаш болх бе йолалийта, г. Минусинскe электротехнически предприятеш дlахо хьалъе.

Богучански ГЭС хьалъелга дlадоладе. Харанорски ГРЭС-а хьалхара агрегаташ болх бе йолалийта. Гусиноозерски ГРЭС хьалъяь йистеяккха. Полиметаллаш доахка Озерный яха моттиг караерзалра кийчон балхаш де.

Гlаьнарча Малхбоалене сийрдача бесай металлурги, мехкдаьтта чакхдоахa, чкъаьран, хьуна, хьу чакхйоахеи целлюлозно-кахьатеи промышленность дlахо а дегlахувлилга lалашде. Сой, дуга, кхыйола юртбоахама продукци йоаккхилга алсамдаккха.

Байкало-Амурски машиннакъа юкe улла зона боахама гlулакха караерзалра балхаш дlадоладе. Удоканскн цlаста доаллача моттигаца дувзаденна доле проектни балхаш чакхдаха.

Къулбеьен-Якутски территориально-производственни комплекс вlашагlйоллара балхаш дlахо де, кlор боакхи моттиг, обогатительни фабрика. Нерюнгрински ГРЭС-а хьалхара аргlа хьалъяьнакха.

Бурейски ГЭС-а а Якутски ГРЭС-2 а хьалхара агрегаташ болх бе йолалийта, Приморски ГРЭС а Колымски ГЭС-1 а хьалъяьнакха. Предельный яха металлургически завод хьалъе. Йолаш йолча порташ дlахо тоие а реконструкци е а. Восточный яхача кlоарга хий долча порта шоллагlа аргlа хьалъелга дlадоладе.

Украински ССР-е промышленни продукци 20 — 23 процент алсамъяккха.

1985 шере электроэнерги йоаккхилга 280 — 290 млрд. киловатт-сахьатага дlакхоачаде, тlаккхетачох дукхагlаьар атомни электростанцей чотагlа тlаккхетийта. Хьалъе а йолаль Хмельницки, Запорожски, Крымски АЭС, Одесски атомни ТЭЦ хьалхара агрегаташ болх бе йолалийта, Чернобыльски, Къулбеьен-Украински, Ровенски АЭС низалаш алсамдаха. Кlоран промышленноста предприятеш хьалъелга, реконструкци елга, технически эргайоахилга сихде, кlор дукхагlа биикха. Коксохимически заводашка, минеральни удобренеш, автомобильни чархаш арахецача предприятешка низалаш болх бе йолалийта. Iаьржача металла кийча прокат арахецилга 14 — 16 процент алсамдаккха.

Энергетически химически машиностроени, электротехнически промышленность, станокаши прибораши хьаелга, хьайбай боахамах доаьараш нийчдаран лаьрхlа машинаш арахецилга сихагlа дегlахувла. г. Ивано-Франковске эза-йоккхача прессий завода, г. Ужгородера электродвигателий завода хьалхаре аргlаш болх бе йолалийта. Ворошиловградски тепловозаш беча завода а хlаиз болх беш йолча яйгачеи кхачани промышленноста предприятешта а реконструкци е, уж технически эргаяха.

Дулха даьтта доакхилга 1,2—1,3-зза дегlадоаладе. 1985 шера шекар доаккхилга 6,6 — 6,8 млн. тоннага дlакхоачаде, сомий-баьцадаарий консерваш — 3 — 3,3 млрд. условни банкага.

Юкъера лаьрхlача хlара шера юрта боахама валови продукци арахецара боарам 12—14 процент, генараш доахилга 1,2-зза алсамдаккха. Юкъера лаьрхlача хlара шера 51—52 млн. тоии ялат, 56—57 млн. тоии шекара свеклаш, 1 млн. тоннал кlезигагlа йоацаш комсаш, 3,9 — 4,1 млн. тоии дулх, 22,5 — 23 млн. тоии шура йоаккхилга lалашде, Дунай-Днестровски оросительни система, Днепр-Донбасс яхача канала шоллагlа аргlа дlахо хьалъе, Къулбаседа-Крымски канала кхоалагlа аргlа а Приазовски оросительни система хьалхара аргlа а хьалъе йолае. 500 — 510 эзар гектар хий декха лаьтташ эксплуатаце дlадала, 640 — 680 эзар гектар тlаьда латта лаьтташ докъаде.

Курорташи туристически базаши дlахо а дегlахувла.

Белорусски ССР-е промышленни продукци арахецилга 26—29 процент, машиностроене продукци — 1,5-зза, минеральни удобренеш — 1,5-зза, цу дакъе калийни дараш 1,4-зза, кlадеши дулха даьттeи 1,2-зза алсамдаккха. Радиотехнически, электроники, прибораш ю промышленность сихагlа дегlахувла.

г. Гомелера юртбоахама машинаш ю заводи Брестски кlувсий-машай комбинати шеръелга чакхдаккха, «Полимир» яхача Новополоцки производственни объединене керда низалаш болх бе йолалийта. Передельный яха металлургически завод хьалъе.

Юкъера лаьрхlача хlара шера юрта боахама валови продукци арахецара боарам 10 — 12 процент лакхбе. Юкъера лаьрхlача хlара шера 7,8 — 8,1 млн. тоии ялат, 12,5 — 13,5 млн. тоии коартол, 950 — 1000 эзар тоии дулх, 6,5 — 6,7 млн. тоии шура йоаккхилга lалашде. Тlаьдеи ушалаш йолеи 480 — 520 эзар гектар лаьтта докъаде.

Узбекски ССР-е промышленни продукци арахецилга 28 — 31 процент дегlадоаладе. 1985 шера электроэнерги йоаккхилга 44—45 млрд. киловатт-сахьатага дlакхоачаде, минеральни удобренеш 1,4-зза дукхагlа арахеца.

Алмалыкски горно-металлургически комбинате цlаста, даша-цинкови руда даккхара, Бекабадски заводе болати пронатн арахецара низалаш дегlахувла. Ташкентски тракторанш хьаеча заводе. Ангренски ГРЭС-2, г. г. Андижанерчеи Нукусерчеи кlадаш деча комбинаташна, яйгача промышленноста трикотажни а кисча а предприятешка. хlьата нитта кхачан промышленносте низалеш болх бе йолалийта.

1985 шера 560—570 млн. кв. метр кlадашн даьраш, 480—485 эзар тоии генарий даьтта, 1—1,1 млрд. условни банка сомий-баьцадаарий консерваш арахеца.

Юкъера лаьрхlача хlара шера юрта боахама валови продукци 17—19 процент алсамъяккха. Юкъера лаьрхlача хlара шера 5,9 млн. тоии боамби-бийдал, цу дакъе биткъа хьоаса бар 400—420 эзар тоии а болаш, 2,8—3 млн. тоии ялат, 2,4—2,5 млн. тоии баьцадараш, 400—410 эзар тоии дулх, 2,5—2,7 млн. тоии шура, 20—21 эзар тоии тха, 2,25 млн. каракулеви элтар баккха. Комсаш, пастахарбазаш, сом лелабар дегlадоаладелга сихде. Каршински Джизакски яха ареиаш дlахо а караерзае. 450—465 эзар гектар хий декха лаьтташ эксплуатаце дlадала, 1,5 млн. гектара тlарча даьгlенашта хий дlатlадахьа.

Казахски ССР-е промышленни продукци арахецилга 22—25 процент алсамдаккха. Электроэнергетика, сийрда бесаш долеи lаьржеи металлурги, машиностроени, кlоран, химически, мехкдаьттахимически, яйгеи кхачани промышленность дlахо в дегlахувла. 1985 шера кlора боаккхилга 134 млн. тоннага дlакхоачаде, электроэнерги йоаккхилга — 90—95 млрд. киловатт-сахьатага, lаьржа металлий кийча прокат — 5,1—5,3 млн. тоннага, кlадаш — 206—210 млн. кв. метрага дlакхоачаде. Мехкдаьтта юкхьенца чакхдоаккхилга 2,1-зза, минеральни удобренеш хьеелга 1,3-зза дегlадоаладе.

Сийрда бесаш долчеи lаьржачеи металлурге бийдала база чlоагlъе. Качарски горно-обогатительни комбинате аьшка руда доаккха низалаш болх бе йолалийта. Жайремски яхача полиметаллаш доахача моттиге руда доаккхилга дегlахувла. Мехкдаьттеи гази яий хьелаш Малхбузеи Казахстане ду геолого-техника балхаш шерде. Бузачи яхача ахгlайрeи уlара мехкдаьтта довлла моттиг караерзаелга сихде.

Каратуски бассейнеи Актюбински областеи фосфориташ йоаха, lаьагlа фосфори минеральни удобренеши арахеца керда низалаш болх бе йолалийта. Чимкентски мехкдаьтта чакхдоаккха завод хьалъяьнакха.

Павлодарско-Экибастузски территориально - производственни комплексе кlор, глинозем йоаккхилга дегlахувла, 4 млн. киловатт низа бола йоккхий ГРЭС-аш хьалъе, мехкдаьтта чакхдоахача завода шоллагlа аргlа болх бе йолалийта. Павлодарски тракторни завода реконструкци елга керттерча дакъе чакхдаккха.

Юкъера лаьрхlача хlара шера юрта боахама валови продукци йиккара боарам 11—13 процент лакхбе. Юкъера лаьрхlача хlара шера ялат доаккхилга 28—29 млн. тоннага дlакхоачаде, дулх — 1,2—1,3 млн. тоннага, шура — 4,9—5 млн. тоннага, тха — 110—115 эзар тоннага, каракулеви элтараш 2,5 млн. дlакхоачаде. Къаьстта чlоагlеи низа болчeн фух доле кlа а доаккхаш, тешшаме ялат доаккхилга lалашдара мел эшар де. Керттерча дакъе дулха лаьрхlа хьайбаши биткъа хьоаса бола жан леладара чотах а долаш хьайбаш леладелга дlахо а дегlадоаладе. Юрта боахама гlулакхашта лаьрхlа групповой водопроводаш йохкилга дlахо дахьа. 400—420 эзар гектар хий декха лаьтташ эксплуатаце дlадала. Яьссалени ахкъссалени районашкарча 15 млн. гектара тlарча даьгlенашка хий дlатlадахьа.

Грузински ССР-е промышленни продукци йоаккхилга 30—33 процент, электроэнерги — 1,2-зза, машиностроене продукци — 1,6-зза, химически промышленноста продукци — 1,5-зза, яйгачен кхачани промышленноста продукци — 1,3-зза дукхагlа яккха, цу дакъе сомий-баьцадаарий консерваш 1,7-зза дукхагlа яра а хецаш. Электротехнически, электроники, радиотехнически промышленность, приборащ елга сихагlа дегlахувла.

Жинвальски гидроузел хьалъяьнакха, Худонски ГЭС дlахо а хьалъе. Намахвански ГЭС хьалъелга дlадоладе.

Чайни лист, комсаш чакхйоаха, минеральни хий lочудотта керда низалаш болх бе йолалийта.

Юкъера лаьрхlача хlара шера йоаккха юртбоахама валови продукце боарам 22—24 процент лакхбе, комсаш, чай субтропически сом кхебара тlевраяь цунна дlахо специализаци е. Юкъера лаьрхlача хlара шера ялат 740 эзар тоннага кхоачаде, сортах йола чайни лист 466 эзар тоннал кlезигагlа йоацаш яккха, комсаш 1 — 1,1 млн. тоии, дулх 160 эзар тоннал кlезигагlа доацаш, шура 710 эзар тоннал кlезигагlа йоацаш яккха. Колхидски арене 35 эзар гектар лаьтта докъадарeн карадерзадарeн, 60 эзар гектара тlа хий диллара балхаш де.

Черноморски побережье бердаш чlоагlдеи балхаш де. Кавказски перевальни автомобильни никъ баьла бакха. Марабда—Ахалкалаки машиннакъа лини дlахо а хьалъе.

Курортни зонаши туристически базаши дегlахувла.

Азербайджански ССР-е промышленни продукци арахецилга 29—32 процент дегlадоаладе, машиностроене продукци — 1,6-зза гаргга.

Промышленноста структура эргайоахаш дlахо тоаяра чотах къахьегама ресурсех биззагlа пайда эца торо луш йола элетротехнически, приборостроительни, радиотехнически, электроники, промышленноста кхыдола доакъош дlахо сихагlа дегlахувла. Кlоарача хи тlа латтеи промышленни автоматикаи телемеханикаи заводаш хьалъе, «Азерэлектротерм» объединене заводихи специализировании автомобилаш хьаю заводи хьалъяьнакха.

Мехкдаьттеи гази дукхагlа яикха, уж яхара стабилизаци яра. Мехкдаьтта промысловн оборудоване баиниски заводашта реконструкци е.

Шамхорски ГЭС. Азербайджански ГРЭС, г. Сумгаитера химически предприятеи керда низалаш болх бе йолалийта.

Евлах — Белоканы яха машиннинъ балла.

1985 шера электроэнерги йоаккхилга 20 млрд. киловатт-сахьатага дlакхоачаде, яйгачен кхачани промышленноста продукци арахецилга 1,3-зза гаргга дегlадоаладе, цу доакъой продукце ассортимент шеръе а из дикагlа хилийта а еш. Кlадаш, кlувсаш, кlувсий изделеш, консерваш, кхачан концентраташ арахеца низалаш дегlахувла, комсаш чакхйоаха керда заводаш хьалъяьнакха.

Юкъера лаьрхlача хlара шера йоаккхача юрта боахама валови продукце боарам 15—17 процент лакхбе. Юкъера лаьрхlача хlара шера 600 эзар тоии боамби-бийдал, 1,3—1,4 млн. тоии комсаш, 1,1 млн. тоии ялат, 850 900 эзар тоии баьцадараш, 150 эзар тоннал кlезигагlа доацаш дулх, 850—860 эзар тоии шура йоаккхилга lалашде. 80 эзар гектар хий декха лаьтташ эксплуатаце дlадала.

Литовски ССР-е промышленни продукци арахецилга 21—24 процент, электроэнерги — 2,4-зза, мехкдаьтта чакхдоаккхилга 4-зза, дулхеи шурийи консерваш хьаелга 2,5-зза алсамдаккха. Электроники радиотехнически промышленность сихагlа дегlахувла. Вычислительни техника средстваш, кlадаш, мебель арахецилга шерде. Кхачан чкъаьран продукце дикал тоае, ассортимент шеръе.

Игналински АЭС хьалхара аргlа. Вильнюсски ТЭЦ-3. Мажейски мехкдаьтта чакхдоахача завода шоллагlа аргlа болх бе йолалийта. Лей промышленни чакхдоаккхача предприятешта реконструкци е.

Юкъера лаьрхlача хlара шера юрта боахама валови продукце боарам 8—10 процент лакхбе. Юкъера лаьрхlача хlара шера 3,2—3,4 млн. тоии ялат, 2,3—2,5 млн. тоии коартол, 500—520 эзар тоии дулх, 2,8—2,9 млн. тоии шура йоаккхилга lалашде. Тlаьдеи ушалаш йолеи 440 — 460 эзар гектар лаьтта докъаде.

Молдавски ССР-е промышленни продукци йоаккхилга 30—33 процент дегlадоаладе. Аграрно-промышленни комплекс дlахо дегlахувлилга lалашде. Бос бола телевизораш арахеца завода Резински цементни заводи хьалъяьнакха. Томаташ чуаца машинаш хьаюи сомий бешамашкарчеи комсий кхашкарчеи балхашта механизаци яра йолеи заводаш хьалъелга дlадоладе.

Юкъера лаьрхlача хlара шера юрта боахама валови продукце боарам 20—22 процент алсамбаккха. Юкъера лаьрхlача хlара шера 3,6—3,8 млн. тоии ялат, 4,1—4,2 млн. тоии шекара свеклаш, 310—320 эзар тоии генараш, 1,4—1,6 млн. тоии сомн комараш, 1,3—1,4 млн. тоии баьцадараш, 1,5—1,6 млн. тоии комсаш, 300—310 эзар тоннал кlезигагlа доацаш дулх, 1250—1350 эзар тоии шура йоаккхилга lалашде. 120 эзар гектар хий декха лаьтташ эксплуатаце дlадала.

Латвийски ССР-е промышленни продукци йоаккхилга 15—18 процент дегlадоаладе. Электроники промышленность, приборостроении бувзама средствай производствон сихагlа дегlахувлилга lалашде. чкъаьран продукци дикагlа хилийта, ассортимент шеръе.

Лакхерчеи хьалхарчеи классагlа йола бытовой радиоаппаратура дукхагlа арахеца. Межотраслевой лоархlам бола продукци централизованни хьесапе кийчъяра низалаш дегlахувла. Яйга промышленность технически эргаякха. Даугавпилсски ГЭС хьалъелга дlадоладе. Форда порташ дегlахувлилга дlахо дахьа.

Юкъера лаьрхlача хlара шера юрта боахама валови продукце боарам 12—14 процент алсамбаккха, юкъера лаьрхlача хlара шера ялат доаккхилга 2,1 млн. тоннага, коартол — 1,7—1,8 млн. тоннага, дулх — 300—310 эзар тоннага, шура — 1,8—1,9 млн. тоннага дlаккхоачаде. 280—290 эзар гектар тlаьда лаьтташ докъаде.

Киргизски ССР-е промышленни продукци йоаккхилга 21—24 процент дегlадоаладе. Курпсайски ГЭС хьалъяьнакха. Таш - Кумырски ГЭС-ера низалаш болх бе йолалийта. Гlаьли доаккха предприяти хьалъелга дlадоладе. дошув доаккха комбинат хьалъяь йистеяккха. Электроники промышленность дегlахувла. Кlадаш арахецилга 1,2-зза алсамдаккха. Кlувсаш ду комбинат хьалъяьнакха.

Юкъера лаьрхlача хlара шера юрта боахама валови продукце боарам 8—10 процент алсамбоаккхилга lалашде. Биткъа хьоаса болеи акбиткъа хьоаса болеи жа леладар дlахо дегlахувлилга, лоамаи даьгlенаш караерзаяра чотагlа хьайбай боахама доакъара база чlоагlъелга белгалде. Юкъера лаьрхlача хlара шера 1,4—1,6 млн. тоннага кхоачаш ялат, 170 эзар тоннага кхоачаш дулх, 700 эзар тоннал кlезигагlа йоацаш шура, 33—35 эзар тоии тха даккха.

42—48 эзар гектар хий декха лаьтташ эксплуатаце дlадала. Папански водохранилище хьалъяьнакха. 500 эзар гектар хулача даьгlенашта хий дlатlадахьа.

Иссык - Кульски областеи Чуйски атагlеи районашкарча минерально - бийдала, лаьттан, хинеи энергетически ресурсех комплексно пайда эцара проектно - тохами балхаш чакхдаха.

Таджикски ССР-е промышленни продукци йоаккхилга 24—27 процент дегlадоаладе.

Къулбехьен-Таджикски территориально - производственни комплексе Явански электрохимически завод хьалъелга дlахо дахьа, алюминиеи заводе керда низалаш болх бе йолалийта. Рогунски Байпазински ГЭС-аш хьалъелга дlадоладе. Республике электроэнерги йоаккхилга 16 млрд. киловатт - сахьатага дlакхоачаде.

г. Душанбера хлопчатобумажни комбинати г. Ленинабадера даьри ду комбинати технически эргаянкха. Хлопчатобумажни кlадаш арахецилга 1,3-зза, сомийи баьцадаарийи консерваш хьаелга 1,2-зза алсамдаккха.

Юкъера лаьрхlача хlара шера юрта боахама валови продукце боарам 12 — 14 процент алсамбаккха. Юкъера лаьрхlача хlара шера 315 эзар тоннал кlезигагlа доацаш ялат, 910 — 930 эзар тоии боамби-бийдал, цу дакъе биткъа хьоаса болча сортагlа бар 315 — 320 эзар тоии а боаккхаш, 110 эзар тоии дулх, 50 эзар тоии шура йоаккхилга lалашде, 50 — 55 эзар гектера тlа хий дилде. Дангарински аре дlахо а караерзае.

Армянски ССР-е промышленни продукци йоаккхилга 29 — 32 процент дегlадоаладе, радиотехнически электроники промышленноста, приборостроении станкостроении дакъа дукхагlа хилийта.

Раздански машиностроительни заводера низалаш болх бе йолалийта, автопогрузчикаш хьаю заводи парфюмерни фабрикеи хьалъе. Сийрда бесаш долча металлургеи химически промышленностеи предприятешта реконструкци е. Иджеван — Раздан яха машиннакъа лини хьаль йистелакха. Минеральни хий lочудотта низалаш шеръе.

Юкъера лаьрхlара хlара шера юрта боахама валови продукце боарам 10 — 12 процент алсамбаккха. Юкъера лаьрхlача хlара шера 310 эзар тоннал кlезигагlа доацаш ялат, 240—260 эзар тоии комсаш, 400—430 эзар тоии баьцадараш, 95 эзар тоии дулх, 520 эзар тоии шура йоаккхилга lалашде. Сом, комараш, эфиромасличны культураш йоаккхилга шерде. 30 эзар гектар хий декха лаьтта эксплуатаце дlадала.

Туркменски ССР-е промышленни продукци 21 — 24 процент дегlайоалае, электроэнерги — 1,8-зза. Химически, яйга, кхачан промышленность, машиностроени сихагlа дегlахувла.

Мехкдаьтеи гази лехара а эксплуатацин бувзабу тохара а ду балхаш шерде. Газ йоаккхилга 81 — 83 млрд. куб. метрага дlакхоачаде. Чарджоуски мехкдаьтта чакхдоахеи Марыйски азотно-туковни заводаш болх бе йолалийта. Мехкдаьтта чакхдоахилга 2-зза дегlадоаладе, минеральни удобренеш арахецилга — 2,8-зза. Городе Ташаузе графитированни электродаш хьаю завод хьалъелга дlадоладе.

Городе Безмеинера кlувсий комбинати г. Чарджоура неткани материалий фабрикеи хьалъяь йистеяккха, г. Ашхабадера хлопчатобумажни комбинат технически эргаякха. Генарий даьтта 1,7-зза дукхагlа арахецилга lалашде.

Юкъера лаьрхlача хlара шера юрта боахама валови продукце боарам 14 — 16 процент алсамбаккха. Юкъера лаьрхlача хlара шера 380 эзар тоннал кlезигагlа доацаш ялат, 1210 — 1230 эзар тоии боамби-бийдал, цу дакъе 290 — 300 эзар тоии биткъа хьоаса бар а болаш, 90 эзар тоннал кlезигагlа доацаш дулх, 325 эзар тоннал кlезигагlа йоацаш шура, 1,25 млн. каракулеви элтар боаккхилга lалашде. Комсаш леладелга шерде, къаьстта юкчеи кхимишкаш ечеи сортех яраш.

Каракумски канал дlахо а хьалде. 90 — 93 эзар гектар хий декха лаьтташ эксплуатаце дlадала. 6,9 млн. гектар даьгlенашта хий дlатlадахьа.

Эстонски ССР-е промышленни продукци йоаккхилга 14 — 17 процент дегlадоаладе. Сланцехимически, электроники, приборостроительни, электротехнически промышленность сихагlа дегlахувла.

Мебель, цlенача шурий продукци арахецилга дегlадоаладе, чкъаьран боахами форда транспорти дегlахувлилга дlахо дахьа. Сланец чакхйоаккха промышленность технически эргаякхара, «Кренгольская мануфактура» яхача комбината, яйгачеи кхачани промышленноста кхача предприятешта реконструкци яра балхаш дlадоладе.

Юкъера лаьрхlача хlара шера юрта боахама валови продукце боарам 11—13 процент алсамбаккха. Юкъера лаьрхlача хlара шера 1400 — 1450 эзар тоннага кхаччалца ялат, 1300 — 1400 эзар тоии коартол, 210 — 215 эзар тоии дулх, 1,2 — 1,3 млн. тоии шура яккха, 100 — 110 эзар гектар тlаьда лаьтташ докъаде.

XI. Арахьара экономически бувзамаш дегlахувлар

Арахьара торговли, доазол дехьарча мехкашца экономически lилма-технически вlаши цхьана леладу гlулакхаш дlахо а дегlаухилга чакхдаккха. Общественни производства эффективность лакхъяра арахьарча экономически бувзамех шерагlа пайда эца.

Социалистически мехкашцара вlаши пайдане дола торговн, экономически, lилмаи-технически бувзамаш мамогга дегlахувла. СЭВ-а доакъошхой долча мехкашта юкъера социалистически экономически интеграци дlахо а кlоаргъеча дакъа лаца.

Энергетика, доагора-бийдала доакъош, машиностроени, юрта боахам, транспорт, халкъа эша товараш арахецара дегlадоаладара лоархlамегlйола проблемаш къастаяра, хlьата нитта шин оагlоно производствана специализации кооперировании яра Нlаьххача хана отталь программаш кхоачашъяра тlаерзаль СЭВ-а доакъошхой долча мехкаша отталь Нlаьххача хана вlаши цхьана гlулакхаш леладара целевой программаш кхоачашъелга лерргагlа дlахо дахьа.

Кооперацe дакъа лоацача СССР а СЭВ-а а доакъошхой долча мехкий отраслевой министерствашта, производственни объединенешта, предприятешта, организацешта юкъера дукхьалара бувзамаш эргадоахаш тоаде. Арахьарча отношеней дакъера декхараш кхоачашдара хьалхара министерствай, производственни объединеней, предприятей, организацей бехктокхам лакхбе. Цlаш йола стандарташи нормативаши юкъехувла.

Экономикана интенсификаци яра, кхы тlа а товарни ресурсай хьесташ хьаккхоллара проблемаш къастаяр духьа социалистически содружества мехкий lилма-технически производственни потенциалах, материальни, финансови, къахьегама ресурсех дикагlа тайпара пайда эцара вlаши цхьана леладу гlулакхаш дегlахувлара керда тороиаш леха.

Нlаьххача ханарен цхьатарарча бокъонийн ларда тlа Советски Союзан дегlадоагlача мехкашцеи юкъера вlаши пайдане долча тайпара товараш дlа-юха телилга, массе оагlорахьара экономически, lилма-технически, кхыдола бувзамаш леладелга дегlахувла.

Цар экономически политически кортамукъале чlоагlъяра гlо деш йола промышленни предприятеш, энергетически, юртбоахама, кхыйола объекташ хьалъеча цу мехкашта дlахо а экономически технически новкъостал де.

Тайп-тайпара социальни системаш йола вахчахьалкхенаш машаре дахара а дунен халкъашта юкъера кхоанам кlаьдбалар дlачlоагlдамза дарг ца хилара а принципашца хьежна, Советски Союзаца вlаши цхьана гlулакхаш леладе хьаштдолча дегlадаьхкача капиталистически мехкашца, вlаши гlойле йолаш дола торгово-экономически lилма-технически бувзамаш боаррамагlа леладе. Хьалхагlа даь договораш кхоачаш а деш, доагора, металлургически, химически промышленноста дакъе а халкъа боахама кхыча доакъошка а йоккхий масштабаш йолча проектий хьакъехьа керда соглашенеш е, цу мехкашца вlаши цхьана гlулакхаш леладара кхыдола накъкаш леха.

Бийдала, доагора, энергетика, кхачан, гомахье лорара, космос машаре караерзаяра, Дунен океана ресурсех пайда эцара даькъера дунен халкъашта юкъера проблемаш къестаеча а дунен халкъашта юкъера экономически отношенеш нийсхоиа цхьатарарча бокъонийн ларда тlа эргайоахаш тоаеча а хьинаре дакъа лаца.

Экспортни производстваш дегlайоалаяра тlаберзабаь болх дlахо бе. Арахьарча рынко дlадехарашна хьежна йолча машиностроене продукци а кхыйола кийча изделеш а дукхагlа хьаярен йохкарен накъагlа а еш, экспорта структура тоае, цар технически боарами дикали цакаддаш лакхъе, кхы а кlоаргагlа чакхдаьха дола товараш экспорта лоаттаделга шерде.

Импорта дакъе къахьегам дунен халкъашта юкъа бекъарах кхетамца пайда эца lилма-технически прогресс сихъяра, прогрессивни оборудованеца, кердача процессашца, бийдалца, материалашца халкъа боахам биззагlа lалашбара, хlьата нитта бахача наха эшача товарашца цар хьашташ дизза гlа lалашдара.

XII. Доалдар эргадоаккхаш тоадар, экономика ерригача звеньяшка боахам лелабара боарам лакхбар

Производства дегlаяькка масштабаш, тоалханегlа кхина экономически бувзамаш, тоаенача социализма экономика тороних сопленеи мамогга дукхагlа пайда эцаро, дlадехараш теркал а деш, халкъа боахама доал деле лерргагlа тоаде.

Боахама механизм эргайоаккхаш тоаяра, эффективности дикали лакхъяра, доал дара организационни структура, боаха стили методаши товара цо ю воздействи чlоагlъяр духьа цхьайтталагlча пятилетке кийчдаьча гlулакхий комплекс юкъеяхьа. Мохк экономически а социально а дегlабоалабара хьакъехьара парте решенеш кхоачашъяра, экономика интенсивно дегlаухилга чакхдаккхара, халкъа вахара хьал тоадара халкъа боахама доал делга тlадерзаде.

Халкъа боахама доал деча централизми эвеша кхьлараха тайра планировани яра лоархlам лакхбе. Парте экономически политика кхоачашъеча керттера инструмент йолче пхе шера плана, планий социальни лостама лоархlам чlоагlбе. Централизованни планироване боарам айбе, планаш тlа дукхагlа теркалъе производства чура тороиаши lилма-технически прогресса вай хьаьа карагlдаьккараши.

Планировани еча хана хьалхарча аргlаи кхоачашде деза декхараш белгалделга, лакхача халкъбоахами тьошталашка кхачара эффективнагlа доал накъкаш белгалделга lалашде.

(Кхоачедоалар 4-ча оагlо тlа).

1981–1985 ШЕРАШКА А 1990 ШЕРАГА КХАЧЧАЛЦА А СССР ЭКОНОМИЧЕСКИ СОЦИАЛЬНИИ ДЕГӀАЙОАЛАЯРА КЕРТТЕРА ЛОСТАМАШ

(Чакхдоалар. Доладар 1, 2, 3 оагӀош тӀа).

Экономически социальни дегӀаахара пачхьалкхен перспективни планий дакъа хиларах терра целевой комплексни программех шерагӀа пайда эца, бухсоцаш хьахулараштеи хоадам боллаш йола Ӏилма-технически, экономически, социальни проблемаш кхоачашъяра вӀаштӀехьъяьхан тӀаерзаьи уж кулга айде. Доал дара программий эффективни системаш хьа а кхолла, юкъе а ихувла.

Шоайла вӀаши дувзаденна дола халкъа боахама довкъаш мехка экономически районаш дегӀаахара планировани еча комплексни гӀулакхаш чакхдаха. Дерригача хьокхамашта сбалансированни плановни заданеш кийчъелга Ӏалашде. Цу гӀулакха прогрессивни технико-экономически норматавех пайда эца.

Экономикана доал мел деча кхы а дикагӀа кийчдаь, доакъой специфика терал еш дола дифференцировани, производство йиза хьагойташи дегӀаахара гӀо деши дола, цун эффективность, къахьегама овсарле лакхъеш, балха хьа, металл, энерги, кхыйола ресурсаш кхоеш дола планоши хьокхамаш юкъеяхаьа.

Территориальни планированех хьахулар а районаш дегӀайоалаечара цун лоархӀам а айбе. Территориально-производственни комплексашта планировани елгеи кулгалделгеи эргадоахаш тоаде. Территориально-производственни комплексашта межведомственни доал дара цаӀаш йола-боахама-правовой лардаш кийчъе.

Плановни органаш планировани елга, цар структура, балха формаши методаши тоае. Планаш лерттӀа вӀаштӀехьа хьа хилараи кхоачашъе езачарга уж дӀанхачийтараи хьалхара СССР министерствай, ведомствай, союзни республикий Министрий Советий, хӀаьта ишта объединеней бехктокхам лакхбе.

Экономе режим чӀоагӀъе, боахама расчет чӀоагӀагӀа хилийта. Мехка экономика дӀахо дегӀахкулара а советски наьха хьал-торо тоаяра а халкъа рузкъа дебаде, цох эффективно пайда эце. Халкъа боахама ерригача звеньяшка чӀоагӀа кхом белгеи хӀамаи хьурмат делгаи Ӏалашде, хана дукхагӀа мах бе, хьалхашка оттадаь декхараш лоацдача хана кхоачашде, во доал дарцеи хӀамаи хьурмат ца дарцеи дӀенхаштта къовсам лоаттабе. Цу дакъе министерствай, ведомствай, доал дара кхыча органий лоархӀам а бехктокхам а айбе.

Ресурсай дерригача тайпах — къахьегамах, энергех, бийдалахи материалахи, оборудованехи производственни низалахи бизагӀа пайда эцара, тайп-тайпара хӀамаш йоалгеи отходаши кӀезигьяра, хӀама хьа ца деш ю расходаш дӀенъяь дӀахара тӀаерзаьа йола мероприятеш боахама система дерригача довкъоцна чакхьяха.

Пхе шера плана йӀахьхача ханарча экономически норматиевий ларда тӀа боахама расчет мамогга дегӀа а кхуала, чӀоагӀ а е. Продукцега дӀадодар лохдера къаьстта терхом тӀабахийта, предприятей, объединенейи предприятейи коллективий балха мах бечеи стимулировани ечеи хана цу хьокхама лоархӀам наьха санна чӀоагӀбе. Рентабельность айе, производство за деш хилар дӀаданиха, аггара хьалха продукцега дӀадодар лохдера, къахьегама овсарле лакхъяра, дикал тоаяра чотах а деш, пайда белга дегӀадоаладе.

Поставщикий потребителий хозрасчетни гӀулакхий, плановни заданеши договорной декхараши кхоачашдаршара дар экономически хьашт хилареи бехктокхам хилареи формаш эргайоахаш тоае.

Нарядий-заказий ларда тӀа керда техника хьекхоллара, нареерӀадра, юкъехьара Ӏилма-тохнама, проектни, конструкторски организацей, объединеней, предприятей болх вӀаштӀехьбоаккхача хозрасчетни системах хьадоалар лакхде.

Кердача техника, продукце, керда хьалъьа гӀишлой эффективностатарех царга дӀадахар сихха юкъаметтаоттадаргарех дӀадехараш кхы а цӀенхашттагӀа хилийте.

Ерригача производственни ресурсашта нормировани елга нехха санна тоаде, техника, технологи, производствои къахьегами вӀаштӀехьбаккхара вай хахарча боарамга хьежна хан-ханалхьа хувца къеана нормаш, прогрессивни ираш юкъехкувла. Экономе режим чакхбоакхатен хозрасчет чӀоагӀъечеи технически йоагӀача тайпара оттальча нормай хӀама хьекхоллара лоархӀам чӀоагӀбе.

ХӀара къахьегама коллективи хьаьст-къаьстача болхлочой хоадам боллаш даьчунга хьежна материальни лоецирене система эргайоахаш тоаелга дӀахо хьо. Къахьегама овсарле лакхъяра, балха дикал тоаяра стимулировани еча аладеи фонда кхомбарех пайда а эцаш, хьаьста болхлойи гӀулакхера нахи кӀезигагӀа а болаш плановни заданеш кхоачаши тӀехкоачаши ечча коллективашта поощрени ара эффективни формаш мамогга дегӀакхувла.

Производствана интенсификаци яра, хозрасчет чӀоагӀъяра, экономе режим чӀоагӀагӀа хилийтара дакъера финансово-кредитни рычагий лоархӀам лакхбе. Царех хьинарегӀа пайда эца керда, лакха эффективность йола техника хьакхоллара, юкъеяхьара декхараш къестадеча. ХӀаьта ишта къеннар производствера дӀайоаккхача, халкъа ара хоаршш дукхагӀа арахецача а бахача наха гӀулакх деча а хӀама хьа ца деш расходаш еча а хӀама дӀаделга а дӀадоаккхача, финансови дисциплина толлаярах бола бехктокхам лакхбе.

Плановни доал дара лоархӀаме инструмент хилара тарра халкъа боахама доакъошка хӀамай маьлаш уттаделга эргадоахаш тоаде. Изделей дикал айяра, керда лакха эффективни техника карарзаелга сихдара а къеннар хувцара а, производственни ресурсаех кхи а дикагӀа пайда эцара, продукцега дӀадодар лохдара оптови маькаша еш йола стимулирующи воздействи чӀоагӀагӀа е. Маьхий пачхьалкхен дисциплина чӀоагӀъе.

Учетен статистикан дикал а оперативность а лакхъе, доал даро, электронно-вычислительни техника торонех шерра пайда а эцаш боахам лелабара планаш уттаярон анализ ярон хӀано дӀадехараша ма яххара халкъа боахама ерригача звеньяшка учетни документации отчетности эргайоахаш тоае.

Доал дара ленински принципий ларда тӀа боахама кулгалдара стили методаши тоае.

Ерригача звеньяшка организаторски балха боарам, гӀулакх корта болаш леладари оперативности айбе. Доал деча прогрессивни методаши дикагӀйола опыта хьагул а е юкъе а кхахьа. Кадрай инициативеи социалистически хьисапе боахам лелабе, перспектива бӀаргаго а хьалхашка латта декхараш кхоачашдара коллективаш оарцагӀъяха а карна могга дегӀадовладе. Объединеней, предприятей бокъонаш телхаяр, цар кулгалхоштта, специалисташта лоадам боаца доал, администрировани елга ма хилийта. ХӀара къахьегамхо коллективизма, халкъа рузкъа кходаре уйла йолаш хьалкхеве. Боахама отношенешка социалистически законность чӀоагӀа леладе.

Бюрократизм, формализм, ведомственность, местничество гучаюлийтарна машар боаца къовсам лоаттабе. ТӀадилачи гӀулакхах, балхах хьахуларех, халкъбоахама плана заданеш, директивни органий решенеш тешшаме кхоачашъярах, пачхьалкхени плановни дисциплина лоргагӀа ца болаш леларех бола министерствай, ведомствай, объединеней, предприятейи цар кулгалхойи бехктокхам айбе. Плановни заданеш, договорех тӀайийца декхараш кхоачаш ца дарах, материальни финансовни ресурсех лерттӀа пайда ца эцарах еча экономически санкцей лоархӀам айбе.

Производствера къахьегача дисциплина, порядок, организованность — экономически социальни дегӀадахкара планаш толаме кхоачашъяра, советски наьха хьал-торо дӀахо айяра хилама дарт доаца хьалаш дикка тоаделга Ӏалашде. Производства хӀара участник наха гӀулакх дечеи балха ханах бизаеи динеи пайда эцелга Ӏалашде. Кадраш дӀачӀоагӀъярай болхлой хувцабалар лохдарех де доагӀа гӀулакхаш де.

Дисциплина телхаерашта материальни моральни воздействи ара формаш шерагӀа пайда эа, цунца машар бола, либеральни гӀулакхаш хьадда юкъера дӀадаха.

Экономика тайп-тайпарча звеньяшта доал дарах хьахулараштта лоаттабу тӀахьожам чӀоагӀбе. Пачхьалкхен дисциплина Ӏалашъечареи кхом бара режим лелаечареи халкъа тӀахьожама органий лоархӀам айбе.

Доал дара аппарата болх тоабе, из леларга дӀадодар лохде, совгӀа а дублирующи а йола звеньяш хьадда дӀадаха.

Доал дара балха дикали эффективноста айе. Балха дикагӀйола приемаш хьинарегӀа дӀайоарцае, планировани яра, учета а доал дара а автоматизированни системаш дегӀакхувла, вычислительни техниках бизагӀа пайда эца.

Доал дара организационни структура эргайоахаш тоае. Ведомствени дӀа-юха къастар вӀадахкхара, отраслевойи территориальни доал делга нийса тарлара тӀадерзадаь гӀулакхаш чакхдоа. Халкъа боахам дегӀабоалабара керттера проблемаш эффективно къоастаяра духьа интеграции, отраслевой, моттигерча доал дара органий балха координаци елга тоаде.

Ӏилма-технически прогресса доал делга эргадоахаш тоаде. Ӏилма-производственни объединеней сеть дегӀайоалаелга дӀахохьо.

ЦхьайтталагӀча пятилетка декхарашца тар а деш отраслешта доал дара промышленносте оттаь генеральни системаш нийсъе. Специализаци, концентраци, кооперировани дӀахо кӀоаргъяра ларда тӀа производственни промышленни объединеней организационни структураш планагӀа тоа а е цар балха эффективность ай а е.

Капитальни гӀишлошъеча доал дара генеральни схемаш оттаелга чакхдаккха. ГӀишлошъеча министерствашта болх бе беза доакъош хьадда белгаде, дӀаматача шоаш доал деча организацей звеньяш уж шоашш кӀезагъе. Низалаши объекташ хьалъяр а болх бе дӀаллар а комплексно чакхдоалача производственни гӀишлой-монтажни объединеней сеть дегӀайоалае.

Юртӏ боахама доал делга эргадоахаш тоадара болх дӀахохьо. Пачхьалкхен-кооперативни, колхозий юкъара, колхозно-совхозни объединенеш, кхыйола агропромышленни организацеш дегӀайоалае.

Плановни хьокхамийи материальни стимулированеи система эргайоахаш тоа а еш, цаӀ йолча кхачан продуктай комплекса эффективни доал делга Ӏалашде, юртбоахама продукци яккхара, дӀаоттаяь лоаттаяра, чакхъяхара, дӀателара, йохкара доал делга вӀаштӀехьдаккха цу звеньяй хӀаране балхахой дикал лакха йола продукци потребителага дӀанхачийта безам боагӀаш хургболаш.

Материально-технически Ӏалашо яра доал делга эргадоахаш тоаде. Объединенешта предприятешта, материально-технически Ӏалашо еча, транспортни, кхыча организацешта юкъерча производственно-экономически гӀулакхий прогрессивни формаши методаши дегӀайоалае, плановни заданеш, потребителий заказашеи, йӀаьххача хана долча договорашеи ма яххара продукци лоаттаярах дӀа-юха кхахьаран тӀанийца декхараш шийи хинальеи динеи кхоачашдарах цар вӀашш бола материальни бехктокхам чӀоагӀбе.

Торговлени, бахача наха культурно-бытовой гӀулакхаш дара, жилищно-коммунальни боахама доал дара организационни структура тоае. Из деш дагакхабе советски халкъа материальни духовни хьаштаи дизагӀа кхоачашдаьза даргдоацалга.

Уж отраслеш дегӀайоалаяра а цар болх вӀаштӀехьбаккхара а бола халкъа депутатий Советий лоархӀам айбе.

Арахьарча экономически балха доал делга эргадоахаш тоаде.

Боахама доал деча къахьегамхой инициатива, творчески хьинар дегӀакхувла. Производствана доал деча а планировани еча а, кадрай квалификаци айяра дешаш къестадеча, балхахой къахьегамеи бытеи хьалаш тоадеча, дисциплина чӀоагӀъеча а къахьегамца коммунистически хьисапе гӀулакх хургдолаш кхетам луча къахьегама коллективий лоархӀам лакхбе. Къахьегама коллективий производственни совещаней юкъарча собраней лоархӀам айбе. Къахьегам вӀаштӀехьбаккхара а цох мах балара а бригадни формаш дӀахо шеръяреи цар эффективность лакхъяреи мероприятеш чакхъяха. ГӀулакх ду зонаш шеръяра, смежни профессеш карарзаяра болам дегӀабоалабе.

Социалистически яхь вӀаштӀехьйоаккхилга тоа а де цун действенность ай а е, планаш кхоачаш а тӀехкоачаш а яре, балха лакха дикал Ӏалашъяра, овсарле дукхагӀа хилара, кхом бара режим чакхъяхара из тӀерзае. Къахьегаме вӀаши яхье буьхилга, новкъосташха вӀаши цхьана гӀулакхаш леладелга а вӀаши гӀо делга а дегӀадоаладе.

ДоагӀ-доагӀача шера оттаьча пхе шера заданеш йоккхагӀа йола встречни планаш оттаяра а кхоачашъяра а тӀехьара болам боаржабе. Встречни планаш толаме кхоачашъяра хилаьза даргдоаца хьалаш хьакхоллара бола министерствайи ведомствайи лоархӀам айбе. Вийдал, материалаш, комплектующи наделеш лоаттаеча предприятеи смежни коллективайи бухсоцаш продукци арахецача заводийи фабрикайи коллективашцара яхь вӀаштӀехьйоахилга эргадоахаш тоаде. Шоай (бригадни) производственни планий ларда тӀа болалой яхь дегӀайоалае. Производства эффективности балха дикали айяра тӀехьарча социалистически яхьах хьахиннараштеи материальни совгӀат дарах юкъера буваш чӀоагӀбе.

Яхь наха дӀайовлийтар айде, производстве хьалхе леласрийи новаторийи сий а де уж ларяӀа а лархӀа. ДикагӀа йола опыт ший ханнахьа вӀашаеӀтохилга а кланагӀа дӀайоржаелга а Ӏалашде.

* * *

1981—1985 шерашка а 1990 шерага кхачаалца а СССР экономически социальни дегӀайоалаяра керттера лостамаш цхьайтталагӀча пятилетнана пачхьалкхен план оттаяра база я. Оттадаь декхараш кхоачашдара духьа советски строя кхоачалургдоацача низех, Ӏалашъяте йоккхача производственни Ӏилма-технически потенциалах, мехка йӀаьхийча Ӏалама ресурсаех хьаьналца пайда эца беза. Производства эффективность дикка айяр, халкъа боахама гӀулакх де ерриге торонаш дӀаоттаяр — партийни, пачхьалкхен, боахама органий, ерригача общественни организацей, къахьегама коллективай, хӀара советски саг деккхар.

Материальни духовни рузкъаш болхлой, колхозхой, интеллигенце къахьегамо хьекхолл. Алхха къахьегам мара бац къаман рузкъа алсамдоаха хьаст. Общества дӀадекъа йиш ю хьаккхелар мара. Цудухьа къахьегамех хьахулараш доккхагӀа ме хул дукхагӀа чӀоагӀлу социалистически Даьхен низ, дизагӀа кхоачашду хӀара сагеи общественни хьашташ, лакхайа хул советски наьха ваххар боарам.

— ЦхьайтталагӀча пятилетка кхоачашъяра дӀадех организаторски политически болх эргабоахаш тоабелга. Оттаь заданеш кхоачашъярах, болх дика вӀаштӀехьбаьккхан нийсен лелабарах, ерригача звеньяшка — предприятегара министерствега кхоачаш плановни дисциплина чӀоагӀа лелаярах бола кадрай бехктокхам чӀоагӀбе беза. Производственни толамашка кхачара хилаьза даргдоаца хьал да боахам лелабара боарам айбар, кадраш гӀулакх корта болаш леладеш, бехктокхам хетаци дисциплина йолаши хьалкхеяр.

Пятилетка дӀайолаеннача хьалхарча деношка дена хӀара производственни коллективе плановни заданеш тешшаме кхоачашъяра къахьегамхой оарцагӀбаха, бюрократизмацеи волокитацеи машар хургбоацилга дӀа а хойташ, балха стили методаши эргайоахаш тоае езаш я союзни республикий Компартей ЦК-ий, парте крайкомаш, обкомаш, окружкомаш, горкомаш, райкомаш, юкъьаьцдара партийни организацеш. ТӀадилла гӀулакх дика кхетадергдолчеи цунна хьалхара бехктокхам хетаргболчеи, производства эффективность лакхъяреи халкъа боахаме бухсоцаш хьахулараш лакха хилийтареи декхар кхоачашдеча хӀаране лоаца дӀакъа лоархӀаме хилар кӀоаргга кхетадергдолча уйлаеца хьекхам луш хьалкхебаьза баргбац болхлой. Эффективность лакхъяра тӀеберзабаь низъ шийи дулхах-цӀех дола гӀулакх санна, толаме дӀахьалхашкаьа ахара хилаьза даргдоаца хьал санна тӀаьца беза хӀара къахьегама коллективо. Кердача низаца йоарвае еза цхьайтталагӀа пятилетка чакхъяккхар, производства кхоачамаш дерригаш а оарцагӀдахар, Ӏилмаеи техникаеи карагӀдаьннараш сихагӀа юкъедоаладар, халкъа къахьегамца хьа мел даьча хӀамах рационально пайда эцар духьа дерригача халкъо лелаю социалистически яхь. Доал дара дикагӀа йола опыт массе метте йолаш я, хӀаьта из ерригача предприятешкеи организацешкеи дӀакхачийта еза.

Парте белгаль планаш кхоачашъеча бехктокхама дакъа кхоач СССР Конституцега хьежна шерра бокъонаш йолаш йолча халкъа депутатий Советашка. Миллионаш бола депутаташ, шерра актив — ма могга пайда эца безаш бола сийлахь-боккха творчески низ. ХьинарегӀа хила деза планаш уттаечеи уж кхоачашъяра, советски законаш лоархагӀа ца доахаш кхоачашдара тӀахьожам лоаттабечеи Советашца лоаца дакъа. Общественни производство дегӀайоалаяра шоаш еш йола воздействи чӀоагӀъе, бахача наха эша товараш дукхагӀа арахецара, халкъа дешар, унахцӀено, чуӀеча цӀенойи культурно-бытовойи гӀирсаш хьалделга, торговли, бытовой гӀулакхаш, общественни кхача дегӀанхувлара уйла дукхагӀа тӀаохийта езаш я уж.

Хиина яьнача социализма юкъагӀа лакхлу профессиональни союзий лоархӀам управлене школа, доал дара школа, коммунизма школа ше хиларах терра. Пхе шера план кхоачашъеча шоашкара доагӀаш дола дакъа лаца, производствана управлени еча, массе тайпара экономически социальни декхараш кхоачашдеча къахьегамхой шерагӀа юкъеувза, производства дай шоаш хилара уйла царна дег чу йоссае, социалистически яхьа низ айбе, къахьегама, бичу законодательство, салаӀара хаддаиза йоакхо е, къахьегама законодательствои коллективни договорашеи кхоачашдеча чӀоагӀа тӀахьожам лоаттабе безаш я уж.

ЦхьайтталагӀча пятилетке доккхий декхараш латт Ленински комсомола — парте тешаменча гӀончана хьалхашка, берригача советски кагирхошта хьалхашка. Плановни заданеш кхоачашш тӀехкоачашш яр духьа лоаттабеча къовсаме кагирхошта керте латта, советски патриотизма, социалистически Даьха духха езаргйолча, знанешта, Ӏилмани, технически карагӀдаьннараштa тӀанхе, кердеи прогрессивни мел дола хӀамаш производствана юкъехахьа гӀертаргболча уйланца уж хьалкхебе безаш я комсомол заводе, гӀирсаш хьалдеча, кхай тӀа, Ӏилмаи культураи, просвещене а унахцӀено лоаряра а сфере, коммунизм хьалъеча ерригача участкашка.

Пятилетка толаме кхоачашъяро Ӏалашдергда мехка экономически потенциал дӀахо ондийоаккхилгеи халкъа хьал-торо лакхделгеи. Советски пачхьалкхен тӀемаца духьалъоттара низ хила боагӀача боарам тӀа лоаттабелга, яхы а лакхагӀа айергья дунен халкъашта юкъера цун авторитет, гӀо дергда дунен социализма система чӀоагӀъярая машари социальни прогресса бахьан долаш къовсам лоаттабеш дола дерригa низаш кхотадари.

КПСС ЦК-ас дӀакхайкаду. Ленина парте кулгалца советски халкъа коммунизм хьалъеча, вай Даьхен низ чӀоагӀбеча керда хӀамаш карагӀдургдолчах ше чӀоагӀа дог тийша хилар.

Партийни конференцешкара

КХОАНЕН ЙОАКХО А ЕШ...

ТӀехьара пи шу бераште хиннад наьсархошта. Экономика, культура дегӀайоалаеча, организаторскии практически болх беча белггела дика хувцамаш хиннад уйдаза. Района промышленносто продукци маьхаьлаш кхара 4 шерен 10 беттен план 102.9 процент, валах яр 108 процент кхоачашъяьй е, вешта аьлча, нийслагӀча пятилетке цу юкъа яьккхачунца нийсйича хьалхаръяр 33 миллиони шоллагӀьяр 34.4 миллиони дукхагӀа хул.

Дукхача предприятеш, организацеша ханал хьалха кхоачашъяьй шоай пхе шера заданеш. Царех я мехлесхоз, нефтебаза, автотранспортни предприяти санна йола коллективаш. Цу дакъе къаьстта белгальяккха йоагӀа ГӀ. Ахриева цӀерагӀа «Электроинструмент» завода коллектив.

1979 — 1980 шерашка Ӏалама хьалаш хала хиннадале а района кхаш леладерий кхаьнихь пачхьалкхенга хлат, генараш, коартолаш, бацадараш, сом бохкара заданеш дикка тӀехкхоачашъе. Ерригсоюзни яхье соахке Ӏаш замалхьа хьайбай продукташ ахаран йохкарек дакъе лакхагӀа дола хьокхамаш дахарах район дукхьашха КПСС ЦК, СССР Министрий Совета, ВЦСПС, ВЛКСМ ЦК Сийлен грамота луш белгальяккхай. Района хьайбаш леладераш республике дайм хьалхара моттиг лувлаш хьабоагӀа 1980 шера а.

Цу дерригне бе боагӀа мах а беш дакъа дисараштa, делезаргашта дукхагӀа делегатий терхам тӀаберзабир Х. Назрановски районни партийни конференце доклад яьча КПСС райкома хьалхарча секретара **А. А. Макиева** а цун тӀехьагӀа из юкъаш къамаьлаш даьчар а.

БӀарчча хьинцача района промышленносто болх толаме баь бале а цун хӀана а вӀаштӀехьдаьнадац ерригa предприятеш, цар цехаш, участкаш, бригадаш шоай декхарех лоархӀаеш хулга, дика мара йоаца продукци ара ца хецилга, хӀамаи кхоми хьурматн дара тӀаберзабаь бу болх лерттӀа оттабелга, къахьегама овсарле лакхъяра, продукцега дӀадодар чухьнехьдаккхара йоагӀаш йола йоакхо елга Ӏалашде.

Алхха цхьаи «Электроинструмент» якача завода коллектива мара карагӀдаьнадац ше арахецача продукце шин тайпана пачхьалкхен дикала Знак якиха. Уххаза чакхдаькхад продукце дикала доал дара комплексни система шоай балха юкъейоалаелга. ХӀаьта кирпичий, маькха заводашка цу гӀулакха вӀалле оарцагӀбоалаш бац. ТӀехьарча хана ший планах лоархӀаеш але а балха хи дукха йоияр, арахецача продукце дикал лоха хилар, бийдал боарамал совгӀа дӀахийтар свина дола кхоачамбоацараш кӀезига дац трикотажни фабрике.

ЧӀоагӀа сагото яйташ да гӀишлой организацей гӀулакхаш. ГӀишлой-монтажни балхаш дара карарча шера итт бетта план 82.5 процент мара кхоачашъяьац цар. Хадлаиза шоашта хьалхашка латтача декхарех лоархӀа ца еш хьайоагӀа Сновопоски ПМК, ПМК-432. Из бахьан долаш яхьайола лоархӀаме производственни а социально-культурни а объекташ ханнахьа хьал ца еш, цу гӀулакха хьахьечадеча ахчах пайда ца эцаш дус.

Уж ледарлонаш эггара хьалха гӀишлошъерашта ханнинахьа эша материалаш ца лоаттаярца, балха говзал йола нах ца таьарца, механизаци кӀеанга юкъейоалаярца йийза ца Ӏеш социалистически яхь лерттӀа йоаржа ца ярах, къахьегама дисциплина чӀоагӀа ца хиларах, боагӀаш бола организаторски кхетама болх ца барах хьакиина а йолга хьахьекхар укхаза къамаьл даьча ПМК-432 слесара **Ф. Ф. Шальнос.**

Уж тайпа кхоачамбоацараш доаш да шоай керттерча декхарех лоархӀаеш йоацача района кхыча производственни предприятешка, наха гӀулакх лоаттадеча сфера учрежденешка.

Отчетни юкъа района исторе чухь эггара лакхагӀа бола ялата хьувкъам кхебаьб — 56.5 эзар тонн. Цул хьалха дӀахьача юкъаца нийсдича шерара совгӀа 13 процент дукхагӀа яьккхай, генараш — 227, коартол — 74, бацадараш — 22, шура — 8.2, тха — 28.

Кхычарех дикагӀа болх баьб генарий бар ца лаьрхӀача кхы мел долча хьокхамех шоай пятилеткаш кхоачаьаь яьнача Назрановски совхоз-техникума, «Экажевский» совхоза коллективаша.

Цунца цхьана, пленуме белгалдоваьш ма хиллара, района юртбоахама производство парте XXV съездой цун тӀехьагӀарча КПСС ЦК Пленумашеи дӀа ма деххара яц. ХӀанз а Ӏалашдаьдац производства эффективность сихха дегӀайоагӀилга, боахама доал деча интенсивни методаш юкъехкувлилга. Эзаш ца хулийтилга. Шин шера 3.4 миллиони сом зе даьд совхозаша. Эггара доккхагӀа дола декхар тӀадисад «Назрановский», «40 лет Октября» яхача совхозашта.

Районе дозаш да хӀара гектара тӀара 15 центнер ялат мара чу ца эцаш, хӀара бӀаь Ӏатта тӀехьа 54 Ӏаса мара хьал ца кхедеш йола «Маяк» яха совхоз санна доза боахамаш. ХӀаьта хьалха латтача боахамий, къаьсткъаьстача бригадий, звеньяй хьокхамаш дикка доккхагӀа да.

Цун дола къаьгга масал да «Экажевский» совхозерча Евлоеи Хьажбикара кулгалдеча коартолаш кхееча звенос итталгӀча пятилетке даькха толамаш.

— Из участок дикагӀчарех а ер шу цу культурана аьттув болаш долчарех а хиндеце а кердача гребневи хьисапе цу тӀа дукхагӀйола коартолаш дӀаерца, цул тӀехьагӀа 2.4 Д (азника тух) иха гербицид тохаш дерриго хӀана дац аьнна овсар хӀаландарца планагӀа йоагӀар 110 центнер йолча 140 центнер коартолий якиха аьттув баьнаб тха — аьлар конференце къамаьл деш **Евлоев Хьажбикара.** ХӀанз совхозе ерригa коартол гребневи хьисапе дӀае лаьрхӀад. Цу гӀулакха керттера удобрени а тохаш ляба ерригa 600 гектар аьхай. Ишта, Хьажбикара звено хьалхлеца кердача агротехникагӀа из культура кхееелга тӀаийпад боахаме. Ишта, низткьала дале а нах кердачоа тӀакхувш, лаьттан беркат совдаккхара дахи уйла еш болча, шено йоацаш, аьтонга уж кхоачабергхидарах тешадеш дар конференце кхыче делегаташа даь къамаьлаш а.

ДӀадахача шера пачхьалкхенга совхозаша декхача доахана юкъера дозал 225 килограмм мара хьахалац, устагӀаш — 24 килограмм.

Геттара лакха да продукци яккхарга дӀадодар. Ишта, «Экажевский» совхозе дукха центнерга дӀадахийтад 561 сом планагӀа доагӀар 178 сом мара доацача. Хьайбай боахаме цу тайпара кхоачамбоацараш хилар эггара хьалха хьадоагӀаш да совхозаш шерагара шерага кхоачам болаш доакъарца Ӏалаш ца ярцеи хӀаьта Ӏалашдаьо дина ца хиларцен.

Шоашта карагӀдаьнначох болх тоабара дӀахо йодача хана де эшарех дийцар укхаза «40 лет Октября» совхоза доарнас **С. Я. Дугиевас**, Назрановски совхоз-техникума директора **М. М. Цокиева**, «Экажевский» совхоза партбюро секретаре **М. Гаадиева**, кхычар.

Района совхозаша республике инициатива дӀайолаяьй XXVI съезд хьаьлзача дента кхоачаш ерригa техника бӀаьстан балхаш дара нийча хилийтара тӀехьа къовсам боаржабара республика бертига механизаторашш тӀахьекхаш. Цу гӀулакхо декхара декхар тӀадоаждаду боахама органашта санна совхозий партийни, профсоюзни, комсомольски организацешта а. Дош гӀулакхаца чӀоагӀдара шерра яхь йоаржае а ма мишта вӀаштӀехьлаьккха лелаю хьожаш хаддаиза тӀахьожам лоаттабе а декхарийла я уж.

ХӀаьта «Маяк» совхоза тракториста **М. Т. Бузуртанова**, «Госкомсельхозтехника» районни объединене шофера **Б. С. Мальсагова** шоай коллективай цӀерагӀа тешам белар конференцена юртбоахама техника ханал хьалха тоаьь яккхара тӀанйна социалистически декхараш кхоачашдара яиз хьинара шоаш кхоьерг ца хиларах. Цунна цхьана лакхе латтача ведомствашкара шоай къахьегама, вахара хьашташ дукхагӀа теркалделга дӀадийхар.

ХӀанз районни партийни организаци латт 847 коммунистах. IX партийни конференци хиннача тӀехьагӀа парте хьакийцаш ухаза 109 саг, цу дакъе я 40 кхалсаг.

Укх тӀехьарча шин шера парте райкомо дикка болх баьб кулгалдеча кадрай состав тоаеш. ХӀанз юкъьанцарча партийни организацей секретарех 90.2 процент бараш лакхерех лаьрххӀа юкъерен дешара заведенеш чакхъяьха ба, 25.3 процент бараша кхаь шерал совгӀа болх бу.

ТӀа-тӀа дукхагӀа уттабу боахамеи культураи бехктокхамеча участкашка кхалнах. Алхха укх карарча шера итт кхалсаг ахийтай кулгалдеча балхаш тӀа.

Цунца цхьана лакхбаьб кулгалдеча кадрай бехктокхам, шоашта тӀаделла гӀулакх кхоачашде карагӀ ца доалаш, ьяча критиках ле боагӀа мах ца беш лелаш хинараш кулгалдеча балха декхарех мукъабалийтаб.

Советашта, профсоюзашта, комсомола, халкъа тӀахьожами, административни органашта кулгалделга тоадара чакхдаьха гӀулакхаш белгал а доахаш, конференце къаьстта теркам тӀаззар шоаш тӀанйю решенеш кхоачашъяра уж дукхагӀа оарцагӀъовла, балха тӀа нийслуча формализмаша хьинарегӀа къовсам лоаттабе езаш, социалистически доалахье законность, дисциплиней порядок лоаяра. Профилактически болх шерагӀа бара дакъе халкъа тӀахьожамхой, дружиней хьинар дикка айде дезаш хилара. Шоай балха уж кхоачамбоацараш хилара мукӀарал а деш, гӀулакх тоадара хьаьда дола наькъаш белгалъяьхар райисполкома председатела **Х.-Б. Ю. Цароев,** района прокурора **М.-Г. Э. Мерешкова**, ВЛКСМ райкома хьалхарча секретара **И. Х. Торнева.**

Парте райкомо дукха даьд къахьегама коллективашка беш бола кхетама болх комплексни хьисапе, боахама гӀулакхашца айкха буваш чакхбоаккхилга Ӏалашде гӀерташ.

Интернациональни, Ӏилма-атеистически кхетам балара дешаш дика шийи балха юкъмоттиге лоаттадеш хьасий районни партийни организаци. Дикка дукхагӀа хиннай цу дешаех укх тӀехьарча хана еша лекцеш. Тоабаьб шоай болх хӀанз 326-га дӀакхаьчача цӀагӀарча лектореша. Къахьегама коллективашка хӀанз дика духьалара болх беш ва 460 организатор, 148 политинформатор. ТӀа-тӀа чӀоагӀлуш доагӀа Къилбаседа - ХӀирий АССР Пригородни района къахьегамхошца дӀа-юха леладу доттагӀала гӀулакхаш.

Бакъда, партийни организацеш хӀанз а Ӏемаш къахьегама коллективашка социалистически яхьа кхетам балара низах боагӀача тайпара пайда ийбе. Цхьайолча идеологически мероприятеех хьахула пайда хайра бац, хӀаьта цхьацданахьа уж геттара кӀезига вӀаштӀехьйоах. Кхетама балхаца дувзаденна цхьа дош дийпадац укх шера «Маяк» совхозе хиннача партсобранешка.

Районе хӀанз а нийслуш да, дика культаех дола законодательство телха а деш, зиламаш де мурдаш вӀашагӀбетталуяга. Уж шоай ма хула дукхагӀа кагирхой цу гӀулакха юкъеоза гӀерт. Мархаш доастача даношна нах балха хьа ца боагӀаш дешархой школе ца ухаш йола моттигаш хӀанз а кӀезига хилац. Дезал а бите шортта ахча дакиха дагахьа гаьнна балха дӀаухаш да районе бахача нахах дикка дакъа.

Уж кхоачамбоацараш дӀадахара района партийни, советски, профсоюзни организацешта, культура, унахцӀено лоаяра, дешара учрежденешта хьалхашка хоадам бола декхараш оттадир партконференце къамаьлаш даьчар, цига тӀанийцача содам тӀа.

Конференце балха юкъе дакъа лоацаш а къамаьл деш а хилар парте обкома бюро член, республика Министрий Совета председатель **М. А. Керимов.**

Оргпленуме хьалхарча секретаралла хержар **А. А. Макиев**, шоллагӀча секретаралла — **Н. А. Керостов**, секретаралла — **М. У. Котиев.**

Редактор Т. А. ТЕБОЕВ.

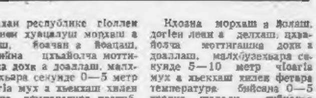

Тахан республике гӀоллен Грозни хувцалуш моржаш а йолаш, йоачан а йоацаш, ГӀурийна цхьайолча моттигашка дохк а доаллаш, малхбузехьара секунде 0—5 метр чӀоагӀа мух а хьекхаш хилен фетара температура республике 5—10, Грозне 7—9 градус йовхал йолаш хилен тарлу.

Кхоана моржаш а йолаш, догӀен лен а делхаш, цхьайолча моттигашка дохк а доаллаш, малхбузехьара секунде 5—10 метр чӀоагӀа мух а хьекхаш хилен фетара температура бийсана 0—5 градус шелали, дийнахьа 1—6 градус йовхали йолаш хилен тарлу.

Метеостанци.

ТХА АДРЕС: 364907, г. Грозный, Маяковске ул., 92. Телефонаш: редактора — 9-24-08; редактора заместитела — 9-24-03; бехктокхама секретара — 9-24-00; отделаш: партийни вахара — 9-24-04; промышленностеи транспортеи — 9-24-01; юрта боахама — 9-24-06; культура — 9-24-05; кисьмой — 9-24-07; корректорске — 2-88-88.

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 9-24-08; заместителя редактора — 9-24-03; ответственного секретаря — 9-24-00; отделы: партийной жизни — 9-24-04; промышленности и транспорта — 9-24-01; сельского хозяйства — 9-24-06; культуры — 9-24-05; писем — 9-24-07; корректорской — 2-88-88.

Газет арадувла шинарей, ерей, шоаттей деношка

СФ05410. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 5801.